

Förnyelse av historiska alléer i Sverige

– Hur förnyas och restaureras historiska alléer i Sverige - är det natur eller kulturhistoria som bestämmer åtgärderna?

Renewal of historical avenues in Sweden

– How do historical avenues become renewed and restored in Sweden - is it nature or the historical background that determines the actions?

Liliana Ravanshad

Förnyelse av historiska alléer i Sverige – Hur förnyas och restaureras historiska alléer i Sverige - är det natur eller kulturhistoria som bestämmer åtgärderna?

Renewal of historic avenues in Sweden – How do historical avenues become renewed and restored in Sweden - is it nature or the historical background that determines the actions?

Liliana Ravanshad

Handledare: Åsa Ahrlund, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU.

Examinator: Gunnarsson, Allan. Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatarbete i trädgårdsdesign

Kurskod: EX0798

Program/utbildning: Trädgårdsingenjör: design - kandidatprogram

Examen: Trädgårdsingenjör, kandidatexamen i trädgårdsdesign

Ämne: Landskapsarkitektur (EX0798)

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsmånad och -år: Juni 2015

Omslagsbild: Norrköpings statsbibliotek CC BYNC SA

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Historiska alléer, restaurering, förnyelse, kulturhistoria, naturvärden.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Ett **stort** tack till Sofie Willman och Anna-Karin Skiöld Länsstyrelsen Blekinge, Johan von Koch Augerum gård, Anneli Brattgård Ekerö Kommun, Fotograf Kenneth Bengtsson Asknäs fruktallébilder, Katarina Hawby Sweco Architects AB, Hasse Wester Drottningholm bilder, Mona Eklund Kvarnby Björkallé, Cecilia Österholm Norrköping Tekniska kontoret, Otto Ramel Övedskloster, Sven Hagg Övedskloster bilder, Sofia Hammarqvist Norrköpings stadsmuseums bilder, Lena Löfgren-Uppsäll Statens fastighetsverk, Emanuel Sjöberg Göta Kanal bild och Göta Kanal Bolaget, Patrik Olsson Regionmuseet Kristianstad. Jag vill tacka er för all er hjälp. Arbetet var möjligt tack vare er hjälp och jag är oerhört tacksam.

Jag vill även säga speciellt stort tack till Mats Lindquist Trafikverket, Maria Forslund Länsstyrelsen Uppsala, Fabian Mebus och Håkan Slotte Riksantikvarieämbetet, Daniel Bell, Britt Forsen och Måns Svensson Länsstyrelsen Stockholm, Ingunn Tryggvadotter Länsstyrelsen Gotland, Anette Ekendahl Länsstyrelse Hallands, Kajsa Andersson Länsstyrelsen Dalarna. Jag tackar er alla som tagit tiden att svara på mina frågor eller skickat mig information om olika alléer som inte har kommit med i arbetet.

Jag vill även säga tack till min handledare Åsa Ahrlund för all tips och hjälp men även Frida Andersson. Ett stort och sista tack vill jag även säga till Azita Ariadad och Emmily Waktmar för all stöd ni har gett mig genom detta arbete, verkligen ovärderligt!

Liliana Ravanshad – 2015–06-18

Sammanfattning

Allén har ett väldigt långt historiskt förflutet. Alléer kan innehålla olika trädslag men historiskt är det lind som har dominerat i Europa och Sverige. Andra trädarter som alm, avenbok, björk, pil, päron och äpple var även viktiga alléträd i Sverige. Norra Sverige domineras av björkalléer och i södra delarna till exempel Skåne är andelen pilalléer stor. Idag är samhällen och städer mer medvetna om trädskjukdomar som finns och kan komma i framtiden. Träd och alléer inventeras och en större artdiversitet eftersträvas. Trädvalen som görs idag är därför lite annorlunda då alm, ask och hästkastanj inte planteras som tidigare på grund av deras artspecifika sjukdomar.

Beroende på alléns position, syfte, naturvärden och historia, beslutas det från fall till fall om allén huvudsakligen har natur eller kulturhistoriska värden. Alléer utgör viktiga arkitektoniska element i landskapet men träd i alléer är oftast också hem för viktiga insekter, fåglar och djur men även lavar, mossor och svampar. Oftast är det så att ju äldre ett träd är desto artrikare är det. På grund av alléers bevarandevärde skyddas de av lagar och regler som är till för att skydda alléträden från människans spontanitet och människan från trädets risker.

Syftet med detta arbete är att förstå hur detta levande arv i Sverige bevaras och vilken argumentation som väger tyngst, den kulturhistoriska eller den naturvårdsmässiga, i arbetet med alléer. För att kunna bevara en allé krävs med tiden insatser i form av olika restaurerings- och förnyelseåtgärder. Beslut fattas ofta efter inventeringar och analys angående den specifika alléns natur- och kulturvärden.

Slutsatsen är att avvägningen kan se olika ut i olika fall. När det till exempel gäller alléerna i Drottningholms barockträdgård, vilka ingår i byggnadsminnet och utgör världsarv- är fokus på de kulturhistoriska värdena, medan för allén vid Göta Kanal, som bedöms mer värdefull för naturmiljön och som ingår i Natura 2000-område är insatserna och prioriteringarna därför annorlunda. Dock läggs ett övervägande fokus på naturvärdena enligt det generella biotopskyddet som många alléer har.

Biotopskyddet gäller för biotoper som är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter, eller som annars är särskilt skyddsvärda.

Arbetet är uppdelat i två delar, första delen är en presentation av alléns historia och är baserad på litteraturstudier. Andra delen består av sju fallstudier av olika alléer i Sverige som speglar olika problemställningar. De är ett urval av de många alléer som finns i Sverige med stora natur- och/eller kulturhistoriska värden och som är värda att bevara.

Abstract

The tree avenue has a very long historical past. Avenues may contain different species but historically the lime tree has dominated in Europe and Sweden. Other tree species such as elm, hornbeam, birch, willow, pear and apple have also been important in avenue in Sweden. Northern Sweden is mostly dominated by birch avenues while in southern parts, for example Skåne, the percentages of willow avenues are high. Today communities and cities are more aware of existing tree diseases and those that are to come. Trees and avenues are studied and greater diversity is sought. Tree selection is today different as elm, ash and horse chestnut are not planted in the same number as before due to their species-specific diseases.

Depending on the avenues positions, purpose, nature and historic values, decisions are made from case to case if the avenue is more valuable for nature or history. Avenues are important architectural elements in the landscape, but avenues are usually also home to important insects, birds and animals but also lichens, mosses and fungi. Usually, the older a tree is, the species-richer it is. Due to avenue conservation value they are often protected by laws and regulations that are there to protect trees in avenues from human spontaneity and the man from the trees hazards.

The purpose of this thesis is to fathom how this living heritage in Sweden is preserved and what argument weighs most, the cultural or nature conservation terms, when working avenues. In order to preserve avenues for the future, renewals or restorations are needed. Decisions are often made after inventories and studies have been done where natural and cultural values are considered.

The conclusion is that decisions are made case to case. In terms of avenues at Drottningholm Baroque garden, which are included in the building memory protection and world heritage, lay the focus on cultural heritage, while the avenue at Göta Canal

are deemed more valuable to the natural environment as the avenue is included in a Natura 2000 area's and therefore actions and priorities are different. However, there is a predominant focus on the nature values due to the general habitat protection many avenues have. Habitat protection means that habitats are valuable habitats for endangered animal or plant species, or that otherwise are particularly worthy of protection.

This thesis is divided into two parts; the first part is a presentation of the avenues history and is based on literature studies. The second part consists of seven case studies of different avenues in Sweden that reflects different problems. They are a selection of the many avenues available in Sweden with great natural and / or cultural heritage assets and that are worth preserving

Innehåll

1. Introduktion	7
1.1 Bakgrund	7
1.2 Mål och Syfte	7
1.3 Metod och Material	8
1.4 Avgränsningar	8
2. Alléns historia	8
Definition	8
2.1 Antikens allé	9
2.2 Alléernas storhetstid i Europa	9
2.3 Alléns ankomst till Sverige	11
Slotts- och herrgårdsallén	11
Landsvägsallén.....	11
Bondens allé	12
Alléns ankomst till staden	13
3. Alléns bevarande	14
Dagens definitioner av allébegreppet	14
3.1 Kultur eller Natur?	14
Introduktion till natur- och kulturvärden hos en allé.....	14
Bevarande av äldre alléer	14
Vad görs med döende eller döda träd i allén?	16
Restaurering och nyplantering av alléer	17
3.2 Att tolka en allé	18
4. Träden i allén	19
Arterna i de sju alléerna som denna studie bygger på.....	20
5. Hur skyddas alléer?	22
6. De sju utvalda historiska alléerna	25
6.1 Asknäs Fruktallé.....	25
6.2 Augerums Herrgård	28
6.3 Drottningholms lindalléer	30
6.4 Göta Kanalallén	33
6.5 Kvarnby Björkallé	35
6.6 Norrköpings Promenader.....	37
6.7 Övedskloster	40
7. Diskussion	44
8. Slutsats.....	51
Källförteckning	52

1. Introduktion

1.1 Bakgrund

Det finns en brist på stora gamla träd i Sverige men av de som finns kvar förekommer många av dem i alléer som planterades så långt tillbaka som på 1600-talet. Dessa gamla alléer är värdefulla för både deras historia och naturvärden. Gamla alléer är viktiga miljöer för insekter, fåglar, mossar, lavar och djur. Deras ålder, storlek och karaktär är en länk till det förflutna och det kan ta upp till flera decennier, ibland hundratals år, för samma värde och utseende att uppnås. Gamla alléer är arkitektoniska element i landskapet. Oftast är det så att ju äldre ett träd är desto mer värdefullt är det på grund av dess naturvärden men även utifrån dess historiska förflutna. Alléer runt om Sverige drabbas av sjukdomar som almsjukan och askskottssjukan och drabbas av skador vid beskärning eller påkörning. Dessutom förekommer både olovlig eller laglig fällning. Detta har väckt mitt intresse för att få en djupare förståelse för hur olika gamla historiska alléer restaureras och förnyas. Alm var till exempel under lång tid ett ofta använt alléträd, men i och med almsjukan fälldes många träd för att stoppa spridningen. Hur ersätts dessa gamla och unika miljöer?

1.2 Mål och Syfte

Målet med detta arbete är att presentera: 1) Hur restaurering och nyplantering sker vid några av Sveriges gamla alléer. 2) Hur alléer bevaras nu och för framtiden. För att visa på detta presenteras sju alléer som i stort kan representera vad som sker när gamla alléer restaureras. Urvalet har skett utifrån deras ålder (ca 100 år eller äldre) och/eller historiska bakgrund, dvs. att de har kulturhistoriskt värde i Sverige och till exempel ingår i ett byggnadsminne, samt utifrån deras geografiska spridning.

Frågor som undersöks för en övergripande förståelse för alléers värden är:

Vilken är alléns historiska bakgrund?

Varför är alléer viktiga att bevara och vilka metoder finns det?

Hur skyddas alléer generellt genom lagar och regelverk i Sverige?

Vilka faktorer väger generellt tyngst vid förnying eller restaurering, kultur eller natur?

1.3 Metod och Material

Detta arbete har baserats på litteraturstudier och intervjuer. Undersökningen startades med att samla information och rapporter genom att kontakta handläggare på Sveriges 21 länsstyrelser via mail. Förutom länsstyrelserna, har kommuner, privata markägare, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk och Trafikverket intervjuats, alla myndigheter som på olika sätt hanterar frågor om äldre alléers restaurering och förnyelse. Intervjuer har skett via mail och telefon. Vissa valde att delta genom att dela med sig av alléplaner, trädplaner, rapporter eller annan information om alléer. Materialet från intervjuerna analyserades och sju alléer valdes ut. Kriterierna som användes var hög ålder (ca 100 år eller äldre) och/eller historisk bakgrund i Sverige (till exempel alléer som ingår i byggnadsminne), samt geografisk spridning. Arbetet presenteras i två delar. Första delen är en litteraturstudie som presenterar alléns historia, alléers värden, faktorer och skydd i svensk lagstiftning. Andra delen är en analys av de utvalda alléerna som skall skapa förståelse för hur gamla alléer förnyas.

1.4 Avgränsningar

Arbetet är begränsat till de sju fallen vilka presenterar en generell bild av hur historiska alléer förnyas eller restaureras i Sverige och inte en detaljerad redogörelse för hur respektive län går tillväga.

2. Alléns historia

Definition

När träd planteras i rader på båda sidor av en väg definieras detta som en *allé*. Ordet allé kommer från det franska ordet *aller* som betyder *att gå*, eller *allée* som betyder *gång*. I Sverige har begreppet troligtvis främst använts för träd planterade i rader utmed vägar och gångar i park- och trädgårdsanläggningar från 1700-talet och framåt medan alléer utmed landsvägar ofta beskrevs alléer som träd *på ömse sidor av vägen*. Ordet allé dokumenterades dock redan år 1663 i svenska språket genom adelsmannen Schering Rosenhane (Olsson 2012).

2.1 Antikens allé

Alléer som företeelse har funnits under många tusen år och deras historia sträcker sig långt bak till väggmålningar från antika Mesopotamien och Egypten som berättar hur träd planterades i rader (Olsson & Jakobsson 2005). Det har hittats väggmålningar från Egypten, bland annat finns det en målning som gestaltar en trädgård som kan ha tillhört Farao Amenhotep II, ca 1400 f.Kr. där gångar av olika sorters palmträd planterats i palatsträdgården. Trädarter som var vanliga i egyptiska palatsträdgårdar men även husträdgårdar var fruktträd som granatäpple (*Punica granatum*), dadelträd (*Phoenix dactylifera*) sykomorfikon (*Ficus sycomorus*) och pinjeträd (*Pinus pinea*). Dessa planterades oftast i rader för att samtidigt som estetiska värden även ha nyttovärden (Turner 2005).

Det finns uthuggnings i sten från ca 645 f. Kr ifrån Ashurbanipals palats som visar hur kung Sennacherib (704-681 f. Kr) i den antika staden Nineveh byggde ”de hängande trädgårdarna i Babylonien”. Denna trädgård har förbryllat forskare och vetenskapsmän då dess konstruktion bryter mot gravitationslagen. Kungen och ingenjören bakom trädgården transporterade hundratals träd upp ett pyramidliknande palats. I stenuthuggnings kan träd ses planterade i vad som tros vara flera hundra meter långa rader (PBS 2014). Även i antika Persien hade kung Cyrus (580-529 f. Kr) träd planterade i rader i sin palatsträdgård, träd som granatäpple, körsbärsträd, cypress och orientalisk platan planterades. Alléer var en självklarhet i varma antika Persien, inte enbart på grund av att träden bidrog med föda, men även för att de erbjöd skugga och skydd i det torra och varma klimatet (Hobhouse 2006).

2.2 Alléernas storhetstid i Europa

Innan alléns ankomst till Sverige började alléns storhetstid redan under renässansen (1300-talet) i Italien. Renässansen formades av antikens kunskaper och ideal. Under 1500-talet fanns en Italiensk renässansarkitekt, Andrea Palladio (1508-1580), som ansåg det viktigt att träd planterades utmed vägar för att ge skugga men även för den estetiska grönska det bidrog med. Detta förklarade han i sin avhandling *Quattro libri dell'architettura - De fyra böckerna om arkitektur* som sedan spreds runt om i Europa (Encyclopedia Britannica 2015), från 1570 (Olsson & Jakobsson 2005).

Renässansens alléer var planterade för att fungera som axlar från godsens huvudbyggnad och ut över trädgård och landskap (Olsson 2012). Trädgården skulle med hjälp av alléer bilda en enhet som anslöts till godsen. Renässanssträdgården var indelad i kvarter som genom en eller flera huvudaxlar av träd planterade i enkla eller dubbla rader var till för att förstärka uttrycket (Olsson & Jakobsson 2005). En känd renässanssträdgård är Villa Lante i Italien som kom i kardinal Giovanni Francesco Gambaras ägo år 1566. För honom anlades en renässanssträdgård med ett flertal alléer som än idag är världskänd. Renässanssträdgårdar fanns även i Frankrike som exempelvis vid Chenonceau slottsträdgård med en ekallé som tillkom redan vid början av 1500-talet (Blennow 2009).

Även om det estetiska ofta var viktigast för kungligheterna i Europa insåg Henrik den II av Frankrike nyttan med alléer och beordrade 1552 att alléer skulle planteras vid allmänna vägar. Även den franske kung Henrik IV uppskattade alléns nytta genom att den markerade gatan vid kraftig snö eller översvämningar (Olsson 2012).

På 1600-talet spreds barocken som ideal i Europa. Barockträdgårdens former och uttryck var ett sätt att visa makt och till skillnad från renässanssträdgården sträckte barockens axlar utanför trädgården (Turner 2005). Det var i Frankrike som den nya trädgårdsstilen utvecklades där alléer sträckte sig i långa linjer från trädgården och vidare ut i landskapet och sågs som en symbol för monarkens makt. I denna nya trädgårdsstil började en ny och mer öppen trädgårdsbild att skapas. Andre Le Nôtre (1613-1700) var den som tänjde på gränserna och skapade ett nytt trädgårdsuttryck i Frankrike. Barockens påverkan i trädgården ledde till ett mycket stramare och mer klassicistiskt formspråk. År 1649 blev Le Nôtre den nye chefsträdgårdsmästaren vid kungliga Tuilerierna i Paris. En av hans kändare projekt var uppdraget att anlägga trädgårdarna vid Vaux-le-Vicomte slott åt den franske finansministern Nicolas Fouquet. Här finns bland annat fem alléer som går norr från entréplatsen, flera inramar parken och vissa ramar även in perspektiv mot söder. Le Nôtres mest kända verk är trädgården vid Versailles som började anläggas ca år 1661. Trädgården var till för att avbilda kung Ludvig XIV betydelse som enväldig härskare. I denna trädgård finns det bland annat fontäner, statyer, broderiparterrer, boskéer, konstgjorda grottor, dammar, konstgjorda sjöar, orangeriträdgård och många alléer (Blennow 2009). Med barockens ankomst skiftade alléns utseende från att enbart vara träd i rad till att

representera människans makt och pengar genom extravaganta formklippta alléer. Barocken och allén flöt ihop som om gjorda för varandra med sina geometriska och symmetriska former. Byggnaderna och trädgården kopplades ihop genom en mittaxel i dessa lustträdgårdar (Mebus 2014)

2.3 Alléns ankomst till Sverige

Slotts- och herrgårdsallén

Runt om Europa spred sig den franska trädgårdsstilen, eller "Le Nôtestilen", och nådde även Sverige på 1600-talet. Ett exempel är Drottningholm i utanför Stockholm, som är anlagt efter den franska stilen (Blennow 2009). De första alléerna i Sverige planterades troligtvis i parker i anslutning till kungliga slott och adelns herrgårdar. Men man planterade snart också *infartsalléer* vilka började vid en specifik punkt i landskapet och ledde upp till slottet eller herrgården. Infartsalléer var oftast raka vilket skapade en samhörighet och harmoni med de andra linjära strukturerna på ägarens mark som exempelvis park och trädgård, men syftade också till att uttrycka ägarens makt (Olsson 2012). Infartsalléernas status förändrades när bönder började planterade alléer vid ca 1800-talet mitt och fram till 1900-talet, en period då alléers nyttoaspekter uppmärksammades (Bengtsson et al. 1996). Alléerna som planterades vid slott och herrgårdar var oftast *enartsalléer*, alléer planterade med endast en trädart. Från 1600-talet och fram till 1800-talets slut var alm, ask, avenbok, lind, lönn och hästkastanj de vanligaste alléträden vid godsens. Trädarterna som planterades närmast godsmiljön valdes mestadels utifrån det estetiska medan längre bort från godsens låg fokus mer på anpassning till markförhållanden. Ett exempel är Övedskloster i Skåne där parklind planterats i infartsallén medan alléerna utmed landsvägarna var anpassade till rådande markförhållanden (Olsson & Jakobsson 2005).

Landsvägsallén

Landsvägsalléerna sträckte sig ut i landskapet och var oftast ett sätt för kungligheter och adeln att presentera arealerna mark de ägde. Medan godsägarnas alléplantering var frivillig och främst syftade till att visa sin makt och rika tillgångar, började bönderna plantera träd i rader med anledning av en förordning som kom på 1700-talet på grund av trädbristen i många delar av Sverige. Det var svåra tider för befolkningen med folkökning och fattigdom. Träd fälldes flitigt för att användas till

träkol i järnframställningen, som ved för uppvärmning och som byggmaterial. Län som Skåne blev allt mer öppna landskap på grund av trädfällningen, men även på grund av att alltmer mark gick till jordbruk och bete. 1734 utfärdades den tidigare omnämnda förordningen där staten beordrade bönder att plantera träd som alm, ask, lind eller lönn i rader. De skulle plantera minst 12st träd, nära sina gårdar ut med vägarna och husen, annars bestraffades de med böter, 6 öre per träd (Bengtsson et al. 1996). Sticklingar och ungträd för plantering inskaffades på närliggande herrgårdar, där man hade egna lövskogar. Förordningen var i första hand riktad till invånarna på den skånska slätten men bönderna hade det redan svårt och någon stor plantering skedde inte (Olsson & Jakobsson 2005). Landsvägsalléer var oftast blandalléer med flera trädarter och bonden var väghållningsskyldig. Bönder valde unga träd från närliggande miljöer som omplanterades vid vägkanterna men det hände att rätt antal av samma art inte kunde hittas och att man därför satte olika tradarter. En annan anledning till att alléer kunde innehålla olika arter var att markförhållandena kunde skifta utmed en lång sträcka. Dessa alléer sågs som *nyttoalléer*, det vill säga en allé som inte enbart planterats för visuell effekt eller status. "De landsvägsalléer som tillkom till följd av ekonomiska, pedagogiska, praktiska och funktionella tankar kan sägas vara nyttoalléer. Pilallén och fruktträdsallén är exempel på utpräglade sådana" (Bengtsson et al. 1996 s 19).

Landsvägsallén var en nyttoallé då den visade vägen vid dimma, översvämningar, snö, sand och jordflykt. Alléerna hamlades, vilket innebar att lövet kunde användas till att mata kreaturen under vintern. Under 1800-talet, speciellt senare hälften, växte antalet fruktträdsalléer utmed landsvägarna snabbt i antal i Sverige, främst i Skåne. Det var mestadels päron och äpple som planterades och vissa källor uppger att ca 10 000 fruktträd planterades i alléer under sena 1800-talet vid stora som små gårdar i Skåne. Fruktalléns spridning skedde troligtvis tack vare Hushållningssällskapet och länsträdgårdsmästarna som erbjöd tips och information. Det förekom sedan 1700-talet i Sverige också landsvägsalléer som fungerade som infartsalléer till städer (Olsson & Jakobsson 2005).

Bondens allé

Under 1700-talet spreds idéer om olika skiftesreformer i Sverige. Syftet med skiftesreformerna var att effektivisera jordbruket. Detta gjordes genom att åker- och ängstegar begränsades för varje gård. Målet var att detta skulle öka nyodling och

höja avkastning och den första skiftesreformen i Sverige var år 1758 (Lst Skåne 2015). Skiftreformerna slog igenom under 1800-talet och i samband med detta flyttades gårdarna ut från bykärnan, där de tidigare hade legat tätt ihop. Det dröjde dock till 1800-talets mitt innan gårdarna hade råd att bygga nya bostadshus och plantera alléer. Dessa gårdsalléer var anlagda på frivilig basis och bestod ofta av samma trädarter som vid herrgårdarna. Dock valdes alm före lind, pilen förekom ofta och som nämnt tidigare även fruktträd (Olsson & Jakobsson 2005).

Alléns ankomst till staden

Infartsalléer till staden syftade i första hand till att göra staden mer stadslik och betydelsefull. Städer som Malmö och Nyköping hade redan på 1700-talet infartsalléer (Bengtsson et al. 1996). I städerna fick alléanläggningarna olika namn beroende på deras position och utseende exempelvis finns det än idag boulevarder, esplanader, avenyer och promenader runt om i Sverige (Trafikverket 2006). Begreppet *boulevard* kan kopplas till barocken runt 1670-talet. Boulevard är ett franskt ord med germanskt ursprung (Olsson 2012). En boulevard är oftast en bred gata i en stad som har träd planterade på bägge sidorna (Dictionary Cambridge 2015). *Avenue* eller *aveny* kommer från latinska *advenire*, som består *ad* = *till* och *venire* = *komma*, med vilket menas att "*man kommer fram till en plats*". Aveny är förknippad med alléer inne i städerna medan avenue (som finns i engelska språket och betyder allé) förknippas i Sverige med en infartsväg till stad eller gods. Ett exempel på en välkänd aveny är Kungsportsavenyn i Göteborg (Olsson 2012).

Begreppet *esplanad* används när det finns en eller två mittställda rader av träd i mellan två körfält. Esplanaden kan vara en gång eller cykelbana, eller båda, som löper under träden som exempelvis Södra esplanaden i Lund (Trafikverket 2006). En annan företeelse med alléer är *promenad*. Ett känt exempel på detta är promenaderna i Norrköping vilka består av en central körbana omgiven av två rader av lindar och på varje sida och där gångbanor anlagts mellan träden (Hellström et al. 1998).

Under 1900-talet minskade antalet alléer kraftigt i Sverige. Från 1940-talet och framåt fälldes många alléer på grund av att bilismen ökade och vägarna breddades och/eller asfalterades. Andra alléer dog på grund av ålder och sjukdom som almsjukan eller skador från utebliven skötsel och ersattes inte. Under slutet av 1900-talet och i början

av 2000-talet har ett större fokus lagts på att förbättra vägarna och plantera nya träd för de värden som träd har för människor, flora och fauna. I många städer i Sverige sker det nyplanteringar för stora belopp och man har också arbetat fram olika policydokument och planer med avseende på träd som skall bidra till en ökad medvetenhet. Trädplaner omfattar också bevarandeplaner (Mebus 2014).

3. Alléns bevarande

Dagens definitioner av allébegreppet

Enligt *Jordbruksverket* är en allé minst sju träd ursprungligen planterade utmed en väg. Definitionen omfattar en trädrad på enbart ena sidan av vägen eller på bägge sidor (*Jordbruksverket* 2015). *Naturvårdsverket* följer istället *bilaga 1 förordning 1998:1252* om områdesskydd enligt miljöbalken. Det som skiljer denna definition från den *Jordbruksverket* tillämpar är att allén även kan stå i ett öppet landskap och istället för sju träd, omfatta minst fem träd och det specificeras att det skall vara lövträd. En del av träden skall vara vuxna träd (*Naturvårdsverket* 2014a).

3.1 Kultur eller Natur?

Introduktion till natur- och kulturvärden hos en allé

Alléer är i Sverige viktiga för den biologiska mångfalden av insekter och andra djur, men alléer har även för människor ett kulturhistoriskt värde. "Träd i alléer [...] är en del av det biologiska kulturarvet, det vill säga de är levande berättelser om människans närvaro" (Mebus 2014 s 13).

Bevarande av äldre alléer

Bevarande är i många fall bättre än att fälla gamla alléer då träden egentligen har många år kvar att leva. I sådana situationer bör alléns natur- och kulturhistorisk förankring inte offras för enhetlighetens skull. Detta uppnås genom att sköta allén på rätt sätt (Persson 1996). De gamla historiska alléträden som finns idag är viktiga för att ålder spelar roll. Grova gamla och ihåliga träd är mycket viktiga för biologiskt liv. Ihåligheter orsakas oftast av röta. Träd kan ha god vitalitet trots rötangrepp då många träd har förmågan att stänga in det infekterade området, detta kallas även för *compartmentalization*. Några träd är bra "compartmentalizer's" som exempelvis avenbok och lind och andra dåliga som exempelvis hästkastanj och björk (*University of Florida* 2015).

Figur 2 Eastern Screech-Owl av Scott Heron (CC BY NC SA)

Många träd blir värdefulla med åren, det sägs att ju äldre träd är, desto artrikare är de. Gamla almar, askar, ekar och lönnar är exempelvis viktiga för lavar, mossor och svampar. Vill man prioritera insektsfaunan vid eventuell förnyelse av en allé är följande trädslag viktiga: asp, bok, ek lind, lönn och poppel (Höjer 2004). Alléer med gamla träd

erbjuder mikromiljöer och är viktiga för mossor, lavar, svampar, insekter, fåglar och fladdermöss (Mebus 2014). Det finns ca 70 viktiga lavararter och 50 mossarter som lever på alléträden i Sverige (Naturvårdsverket 2014a). För fåglar är alléträd i öppna landskap extra viktiga på grund av bristen på träd i sådana miljöer (Olsson & Jakobsson 2005). Träden är en miljö för fåglar att bygga bo på grenar eller i ihåligheter som exempelvis nötväcka och kattuggla som kan hittas i gamla alléträd. Andra djur som utnyttjar ihåligheter är ekorrar och mård men även ormar och möss. Läderbaggen lever i gamla och grova träd som bok, ek och lind. Sverige är otroligt viktigt för artens överlevnad då ca 30 – 50 % av den europeiska populationen finns i Sverige. Denna art kan under sin livstid stanna på en och samma träd på grund av att dess förmåga att flyga mellan olika bestånd är begränsad (Miljösamverkan Sverige 2010). Många rödlistade arter lever enbart på grund av alléer eller liknande trädbestånd och det är därför viktigt att dessa bevaras, speciellt med tanke på bristen av dessa miljöer (Naturvårdsverket 2014a).

Gamla alléer behöver inte alltid enbart ha stora värden för naturvården utan kan samtidigt ha lika höga värden för kulturmiljövården, genom att till exempel stå i viktiga kulturhistoriska miljöer där allén har stor betydelse för platsens upplevelse. Kultur och naturvård kan ofta mötas och det ena utesluter inte det andra. Dock, om det kulturhistoriska inte går att förena med bevarandet av naturvärdena får då bedömning göras av vilket värde som väger tyngst från fall till fall (Mebus 2014)

Figur 3 Övedskloster Tvärallén. Fotograf Liliana Ravanshad

Äldre alléer är kulturelement och visar hur människan format naturen. Alléer är viktiga för landskapet inte enbart för biologiska utan även kulturhistoriska värden då alléer visar hur miljön en gång kan ha sett ut. Deras ålder, storlek och karaktär är en länk till det förflutna och det kan ta upp till flera decennier, ibland hundratals år, för samma värde eller utseende att uppnås. En frisk lind kan bli upp till 800 år gammal medan en frisk lönn kan bli 250 år gammal. Dock når alléträd sällan en så hög ålder på grund av bland annat att träd med höga åldrar ofta tolkas som riskträd. Träd och alléer avlägsnas ibland enbart för att förändra och/eller göra om miljön som till exempel när vägsäkerheten anses vara viktigare. Gamla alléer kan beskriva den ursprungliga miljön, med hjälp av bland annat trädart kan man till exempel förstå ursprungliga ståndorten. Trädarten kan även förklara vem som planterat allén som till exempel att lindan planterades vid herrgårdar och slott medan pilen sågs mer i bondens alléer, samma gäller planteringsavstånd och hamling (Olsson & Jakobsson 2005).

Vad görs med döende eller döda träd i allén?

Döende eller döda träd är värdefulla för den biologiska mångfalden men kan ofta ses som en risk. När ett träd utgör risk för människa eller egendom kan ett alternativ vara att kapas trädet till en högstubbe. Dock kan högstubbar eller död ved ur ett kulturhistoriskt perspektiv vara svårt att stödja då det estetiska och symmetriska allén står för kan skadas (Mebus 2014). Samtidigt menar Olsson & Jakobsson (2005) att en högstubbe kan vara att föredra framför en lucka i en allé ur kulturhistoriskt perspektiv. Eftersom naturvärdena är höga kan man välja att fälla och flytta veden till annan plats, en så kallad faunadepå eller låta den ligga kvar i närheten i ett solbelyst läge (Mebus 2014). När det gäller att fälla gamla träd finns det ingen speciell tid som är särskilt lämplig. Dock är det bra om detta sker i augusti-oktober för att inte störa insekter och fåglar (Olsson & Jakobsson 2005).

Restaurering och nyplantering av alléer

Att plantera nytt är ett sätt för oss att säkra alléns kulturhistoriska värde för framtiden.

”Precis som vi betraktat de gamla träd som omger oss idag som en del av vårt kulturarv, kommer många av de nya träd vi planterar idag att betraktas som ett kulturarv av framtida generationer” (Mebus 2014 s 13). Bevarandet av gamla träd i alléer är en insats för naturvården idag, nyplantering och förnygring är en insats för framtidens naturvård (Persson 1996). Vid nyplantering längs landsväg är det historiskt viktigt att plantera på samma plats, dock är säkerhetsmässigt ett större avstånd från vägen att föredra (Olsson & Jakobsson 2005).

Det viktigaste i sådana fall är att originalutseendet eller upplevelsen helst inte förloras. Några få miljöer kan vara så historiskt värdefulla att de befintliga träden förökas vegetativt och omplanteras på samma plats. Kloner är sticklingar från trädets vitala stam, rot eller grenverksdelar. Metoden är ett sätt att behålla den aktuella klonens genuppsättning, samtidigt bevara och återskapa kultur och naturvärden då trädet redan är närvarande i miljön och att platsen kan få samma karaktär. Dock behöver det i historiska miljöer inte alltid vara samma klon eller trädart som återplanteras så länge samma karaktär behålls. Samtidigt kan det i vissa fall inte längre vara relevant att ha samma träd på samma plats exempelvis vid jordtrötthet (utmattad jord). Ett annat sätt att förnygra är att dra upp stubbskott. Några stubbskott sparas för att ersätta trädet som fällts. Efter ett antal år av tillväxt väljs en bra stam och resten tas bort. En annan metod som använts sedan 1600-talet går ut på att ta avläggare från träden genom att böja ned ett rotskott mot marken för att skottet skall utveckla nya rötter (Mebus 2014). Avläggare kan även vara en låg sittande gren. Det är viktigt att det nedböjda skottet täcks ordentligt med jord där det fästs mot marken för att nya rötter skall utvecklas (Handbok 2015).

Rätt träd på rätt plats är ett bättre alternativ, det vill säga ståndortsanpassad plantering. Ett bra exempel kan vara när gamla almalléer skall ersättas. Här kan tillfället tas i akt att göra ett ståndortsanpassat trädval. En rekommendation för platsen kan vara att använda sig av inhemska arter, eller att studera närliggande alléer. Ett alternativ är blandalléer, vilket gynnar biologisk mångfald och kan förhindra att artspecifika sjukdomar slår ut hela alléer (Olsson & Jakobsson 2005). I kulturhistoriska miljöer där utseendet spelar större roll än naturvärden väljs ibland drastiska åtgärder som att fälla och plantera en hel ny allé. Vid herrgårdar och slott där allén bär på kulturhistoriska värden och har ett arkitektoniskt och estetiskt högre

värde kan inslag av döende träd, högstubbar eller luckor göra att helhetsintrycket kan gå förlorat (Mebus 2014). När det gäller landsvägsalléer och nyplantering är det bättre att komplettera med nya träd i luckorna när de gamla träden börjar försvinna. Det är bara i väldigt speciella fall då alla träd i landsvägsallé tas ner på en gång (Persson 1996). Exempel då hela landsvägsalléer tagits ner kan ha varit i samband med almsjukan (Naturvårdsverket 2014a). Det kan alltså ibland vara lämpligare att byta ut enstaka träd än hela alléer, vilket kallas för luckplantering eller luckföryngring. I ett sådant fall gäller det att byta de träd som anses vara riskträd (Mebus 2014). Det är dock viktigt att behålla gamla träd så länge det kan göras riskfritt och i ett sådant fall lämnas träden som högstubbar (Naturvårdsverket 2014a).

3.2 Att tolka en allé

En allé är en levande grön tunnel, ståtlig och vacker med en tydlig start och ett tydligt slut som planterats av en anledning och innefattar allt från slotts till landsvägsalléer (Olsson & Jakobsson 2005). Det behövs goda historiska kunskaper om platsen och de som skapat platsen för att kunna bevara och förvalta de kulturhistoriska värdena. Träd kan förmedla information som sträcker sig flera hundra år tillbaka (Mebus 2014).

Avstånd och placering avspeglar ofta syftet med allén. Träden som planterades nära varandra bidrog snabbare till den valvkänsla som en allé utvecklar med tiden.

Historiskt har alléträden planterats på olika avstånd, men på 1700-talet var avstånden i regel ca 7 m vid gods medan de på landsvägarna kunde vara upp till 24 m. Längre avstånd gynnar träden med mer tillgång till ljus, dock kan allékänslan gå förlorad. Landsvägsallén planterades för att bidra med nytta genom att visa vägen vid bland annat dimma och då var avståndet mellan träden nära nog en nyttoaspekt. Om träden skulle hamlas eller om det var små träd kunde de planteras nära varandra medan stora träd som inte hamlades behövde längre avstånd. Vid gårdar med jordbruksmark planterades alléer tätt intill varandra och vägen, troligtvis för att bonden inte ville att allén skulle ta för mycket mark (Olsson & Jakobsson 2005).

Omgivningen runt och under en allé är också viktig. Estetiskt kan undervegetation i en allé skada "allékänslan" som eftersträvas. Träden kan även hamna i konkurrens om vatten och näring. Små träd eller buskar under alléträden kan även skugga trädens stammar som är viktiga för insekter, lavar och fåglar (ibid).

Trädarten spelar stor roll (se punkt 4). Arten kan i vissa fall förklara vem som planterade allén, exempelvis pilen tillhörde bonden medan lind under väldigt lång tid var adelns träd (ibid).

Formbeskärning har historiskt skett sedan 1600-talet, särskilt gällde det slottsalléer som beskars för att skapa ett tuktat uttryck. En annan beskärningsmetod var *hamling* av nyttoalléer vars löv användes som foder till djur. Hamling bidrar oftast med högre biologisk mångfald då åtgärden leder till ihålligheter för exempelvis insekter att bo i, dock ger all beskärning en skada på ett träd. Vid nyplantering på samma plats som en tidigare hamlad allé rekommenderas det att även de nya träden hamlas för att bevara det kulturhistoriska uttrycket (Olsson & Jakobsson 2005). Hamling och beskärning kan oftast avläsas på trädens grenar och kopplas till olika epoker. När ett äldre hamlat träd restaureras kan den nya beskärningen möjligtvis leda till rötskador, vilket i svåraste fallen kan leda till att trädet dör (Mebus 2014). Hamling kan dock bidra med att träd växer långsammare och på så sätt lever längre (Lst Blekinge 2011).

4. Träden i allén

Alléer förekommer idag över hela landet, men Skåne, Östergötland och Mälardalsregionen har kallats för de allétätaste landskapen i Sverige. Norra Sverige domineras idag av björkalléer medan andelen pilalléer i södra delarna som till exempel i Skåne är stor. Dominerande på de flesta håll i landet är blandalléer med flera olika trädslag som exempelvis: ask, lind och lönn (Trafikverket 2010). Historiskt har alm, ask, björk, bok, ek, hästkastanj, lind, lönn, oxel, pil, poppel, päron och äpple varit viktiga alléträd (Bengtsson et al. 1996). Avenbok ansågs även den som ett viktigt alléträd (Olsson & Jakobsson 2005). Utmed landsvägar var det på 1990-talet ask, ek, hästkastanj, skogslönn och tysk lönn som var vanligast vid plantering (Bengtsson 1996). Idag är trädvalen lite annorlunda då alm, ask och hästkastanj inte rekommenderas att plantera på grund av deras artspecifika sjukdomar (Trafikverket 2010).

Arterna i de sju alléerna som denna studie bygger på

Alm (*Ulmus spp.*) - Skogsalm (*Ulmus glabra*) planterades ofta i Skåne. Almen kan bli ca 400 år gammal och har idag stora natur- och kulturhistoriska värden då den representerar ett försvunnet kulturlandskap men också troligtvis är det artrikaste alléträdet med avseende på vedinsekter, lavar och mossor (Olsson & Jakobsson 2005). Almen var troligtvis en favorit på grund av dess stora krona som snabbt skapade en allékänsla (Naturvårdsverket 2014a). Almsjukan är en svampsjukdom som har funnits i Sverige sedan 1950-talet. På 1980-talet blev den mer aggressiv, vilket ledde till att drabbade träd kunde dö samma år som de smittades (Trafikverket 2010). Idag avlägsnas inte sjuka eller döda almar på samma sätt som tidigare, istället lämnas oftast sjuka eller döda almar kvar som högstubbar för den biologiska mångfalden. Detta gäller inte på Gotland, där man istället fäller de drabbade almarna i hopp om att stoppa spridningen (Mebus 2014). Det har dock kommit resistenta almsorter som idag kanske kan användas för att ersätta de gamla almalléerna. Björkhaga Plantskola har ensamrätt i Sverige för att sälja de resistenta almsorterna som finns, *Ulmus Rebona* och *Ulmus 'New Horizon'* (Björkhaga Plantskola 2014).

Avenbok (*Carpinus betulus*) har sedan 1600-1800-talet ofta förekommit i anslutning till parker i Sverige (Olsson & Jakobsson 2005). Enligt Skogssverige (2014) blir en avenbok ca 150 år gammal. Det finns dock exempel på äldre avenboksalléer där träden är ca 300 år (Lst Blekinge 2011).

Björken, representeras av främst två inhemska arter i de svenska alléerna, nämligen vårtbjörk (*Betula pendula syn verrucosa*) och glasbjörk och *Betula pubescens*). Majoriteten av björkalléerna i Sverige finns i norra Sverige, men både vårtbjörk och glasbjörk förekommer i hela landet. Vid goda förhållanden kan vårtbjörken bli 100-150 år gammal i en allé medan glasbjörken blir ca 50-75 år (Bengtsson 1996). Björkar planteras oftast i enartsalléer är lättetablerade och oftast snabbväxande. Björken (och även ek) har en stor betydelse för skalbaggar i Sverige (Olsson & Jakobsson 2005). Speciellt solexponerade björkar har en väldigt rikt insektsfauna (Höjer 2004).

Ek (*Quercus robur*) är ett ovanligt alléträd i Sverige. Eken är dock ett anpassningsbart träd genom att den tål salt, olika markförhållanden, har djupt

rotsystem och kan bli mycket gammal, vilket gör den till ett optimalt alléträd (Bengtsson et al. 1996). Anledningen till att det finns få gamla ekalléer i Sverige kan bero på att ekens ved har varit eftertraktad av kungligheter/staten som skeppsvirke. År 1558 förklarade Gustav Vasa eken som kungens träd och förbjöd bönder att hugga ner den. Under århundraden tillhörde eken kungen enligt lag. År 1830 drogs lagen tillbaka och bönderna fick fälla träd som de varit tvungna att ha på sin mark (Lst Kronoberg 2014). Eken är speciellt viktig för lavar och vedsvampar, men även insekter som skalbaggar (Höjer 2004).

Fruktträd är till skillnad från ekar inga normalt sett särskilt långlivade träd, dock finns Asknäs fruktallé i Ekerö som är 120 år gammal (Sveriges Hembygdsförbund 2013). Fruktträd kan drabbas av fruktkräfta som är en barksjuka som orsakas av svampen *Nectria spp* som leder till öppna sår och kan ringbarka grenar och kvistar vilket leder till att de dör (Roepcke 2015). Fruktträd är viktiga för biologisk mångfald och har förekommit i alléer sedan 1800-talet. Dessa träd försörjer insekter, fåglar och andra djur som lever på frukt, pollen och nektar från blommorna (Olsson & Jakobsson 2005). Päron (*Pyrus communis*) är enligt Bengtsson (1996) mer långlivade än äppleträd och kräver även mindre skötsel då kronan är smal och hög. Äpple (*Malus domestica*) är det mest förekommande fruktträdet i Sverige. Detta är en trädart vars livslängd påverkas av skötseln. Skötts inte träden kan kronan bli mycket tät vilket bidrar till ökad risk för skador vid snö eller stark vind. En tät krona skapar även en miljö där parasiter trivs (Bengtsson 1996).

Lind, (*Tilia spp.*) kan bli mellan 150-800 år gammal och är förmodligen det trädslag som har starkast länk till alléns historia i Sverige. Parklinden (*T. x vulgaris syn T.europaea* och *T. x intermedia*) är en hybrid mellan bohuslind (*T.platyphyllos*) och skogslind (*T. cordata*) och blev snabbt en favorit för dess tålighet, symmetriska krona och dess starka arkitektoniska karaktär som den bjöd i landskapet, speciellt under barocken. Den var inte heller lika krävande som bohuslind och hade bättre formad krona än skogslinden. Det är troligt att parklind importerades till Sverige för plantering redan på 1600-talet. Lind planterades under en väldigt lång tid enbart vid slott, herrgårdar, kyrkogårdars alléer och parker. Bohuslind (*T. platyphyllos*) är lite mer krävande när det gäller markfukt och näring och har inte lika starkt kulturhistoriskt förflutet som parklinden (Bengtsson et al. 1996). Idag är lind ett alléträd som används

i hela Sverige, en anledning till att den är så vanlig är att den ofta fått ersätta almen. Ur naturperspektiv är lind generellt ett av de träd som lättast får ihålligheter av röta och är därför värdefullt för insekter och fåglar (Olsson & Jakobsson 2005).

Av lönnarna (*Acer spp.*) är skogslönn (*A. platanoides*) och tysk lönn (*A. pseudoplatanus*) mest förekommande i Skåne. Lönn blir oftast inte mer än 150 år gammal och återfinns vanligtvis vid landsväg, gods och även uppfarter till gårdar. Lönn, liksom lind och pil, är ett trädslag som ofta hamlades (ibid).

5. Hur skyddas alléer?

Det finns ett antal lagar, författningar och regelverk i Sverige som skyddar alléer från människor men samtidigt skyddar människan från alléerna. Dessa regler finns till för att bevara vår kulturhistoria och samtidigt värna den biologiska mångfalden, men också för att garantera säkerhet för människa och egendom. Kulturmiljölagen skyddar framförallt kulturvärden men även naturvärden, medan Miljöbalken enbart prioriterar naturvärden (Mebus 2014).

I Kulturmiljölagen (1988:950) 3 kap. förklaras byggnadsminnen som: "En byggnad som har ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde eller som ingår i ett bebyggelseområde med ett synnerligen högt kulturhistoriskt värde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på parker, trädgårdar eller andra anläggningar". Många alléer i trädgårdar och parker vid slott och herrgårdar ingår i byggnadsminnesförklaringar. Det är länsstyrelsen som beslutar hur alléerna skall vårdas, underhållas och skyddas. I varje län har länsstyrelsen ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet. Den som har högsta tillsyn är Riksantikvarieämbetet och de administrerar kulturmiljöarbetet i hela landet (Svensk författningssamling(SFS) 1988:950 2014).

Miljöbalken (1998:808) 7 kap omfattar skydd av naturminnen och biotopskyddsområden. Ett naturminne är när länsstyrelsen eller kommunen anser att ett särpräglad naturföremål behöver skyddas eller vårdas på ett särskilt sätt. Skydd och vård sköts då av länsstyrelsen (Naturvårdsverket 2014a).

Biotopskyddsområden är små mark- eller vattenområden som är värdefulla för hotade djur- eller växtarter. Skyddet betyder att verksamhet eller åtgärder som

drastiskt kan skada eller förändra miljön inte får ske. Alléer är generellt biotopskyddade över hela landet (SFS 1998:808 2014). Finns det inte längre fem träd kvar kan biotopskyddet upphöra (se punkt 3). Åtgärder som behöver dispens är bland annat avverkning av levande eller dött träd, borttagning av grenar eller toppar som innebär att en stor del av det bärande trädet tas bort, om alléns karaktär skadas eller vid markbearbetning som medför skada på trädet (ibid).

Det finns områden som är av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård eller friluftsliv. Dessa områden har ett skydd mot stora åtgärder som kan skada natur- eller kulturmiljön. Skyddsnivån är med i och regleras av miljöbalken. Vid mindre åtgärder ses riksintresse som en rådgivande funktion (Naturvårdsverket 2015). Ett exempel på allé i riksintresseområde är Asknäs fruktallé som ingår i ett område som anses som ett riksintresse för kulturmiljövården (Ekerö Kommun 2001).

Det finns Natura 2000-områden som det enligt 7 kap 28 § a MB 22 krävs tillstånd för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder i eller utanför som på ett betydande sätt kan påverka miljön. Ett exempel där en allé finns med i ett Natura 2000-område är Göta Kanal blandallé (Lst Östra Götaland 2012).

Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd i kulturlandskapet (ÅGP) är ett program från Naturvårdsverket och täcker trädmiljöer, bland annat hamlade träd och alléer. Miljöerna inventeras av länsstyrelsen för att reglera skötseln och ge skydd åt platsen. Programmet är till för att skydda biologiskt värdefulla träd som exempelvis ett gammalt träd med en diameter över 80 cm, ett hamlat träd eller ett hålträd, men även döda stående eller liggande träd, och speciell lav-och mossflora (Lst Blekinge 2014). ÅGP är en vägledande dokument och är tidsbegränsat (Mebus 2014).

I Väglagen (1971:948) paragraf 4 § står det att vid väghållning skall allmänna intressen tas hänsyn till som exempelvis trafiksäkerhet, miljöskydd, naturvård och kulturmiljö (SFS 1971:948. 2014). Väglagen anger ofta alléer som en väganordning. Det betyder att de ingår i vägen och därmed är statligt ansvar och egendom. För trafiksäkerheten finns några specifika punkter som följs på vägarna. Ovanför och vid sidorna av kör,- cykel- eller gångbanor skall det finnas ett avstånd på minst 4,7m för fri höjd och fri bredd på 2,5m. Det finns en säkerhetszon på sidan av vägens

stödremsa och denna skall vara fri från fysiska hinder. Denna zons bredd baseras på hastigheten på vägen, och uppdelas i *god*, *mindre god* och *låg* standard. Exempelvis är 9m *god* standard vid 90 km/h. För att inte göra intrång där exempelvis värdefulla alléer står används mindre goda och låga standarder (Mebus 2014)

6. De sju utvalda historiska alléerna

6.1 Asknäs Fruktallé

”Sveriges längsta fruktallé”

Plats: Stockholm, Ekerö.

Plantering/ålder: 1895/120år.

Trädart/antal: Äpple & Päron/143st.

Syfte: Nyttoallé.

Skydd: Riksintresse för kulturmiljön.

Historia: Det var Johan Gustav Jansson som bodde på Asknäs gård och anlade allén 1895. Fruktodling var vanlig i Ekerötrakten men det var först under 1800-talet som myndigheter och olika trädgårdstidningar beskrev nyttan av fruktträsplantering utmed vägar och gårdar. Jansson valde olika sorter av äpple, (*M. domestica*) och päron (*P.*

Figur 4 Asknäs fruktallé markerad som grön linje. © Lantmäteriet, i2014/764

communis) som fanns i plantskolorna vid den tiden. Allén är ca 700m lång och går utmed en väg mellan Ekerö kyrka och landsvägen (figur 3). Avståndet mellan träden är ca 7 m och avståndet mellan raderna 12 m (Bengtsson et al. 1996). Ursprungligen var det ca 200 träd som bestod av ca 10 olika sorters äpplen. Fram till ca 1960-talet sköttes och beskars träden regelbundet (Sveriges Hembygdsförbund 2014). Sedan 1947 sker det en årlig blomningsfest när träden blommar. Efter en gudstjänst i Ekerö kyrka samlas man för att gå genom den blommande allén och upp till Hembygdsgården, ledda av spelansmusik (Sveriges Hembygdsförbund 2013).

Åtgärder: En samarbetskommitté skapades mellan Ekerö kommun, Vägverket (Trafikverket), Ekerö pastorat och berörda markägare år 1993-2000. Syftet var att restaurera fruktallén och plantera nya träd (Ekerö kommun 2001). Allén som har kallats för Sveriges längsta fruktallé restaureringsbeskars år 1993. Träden hade drabbats av fruktkräfta, men tack vare beskärningen förnyades kronorna och rotsystemen vilket ökade trädens livslängd (Bengtsson et al. 1996). Nytt avtal gjordes år 2000-2006 med liknande planer där luckplantering skulle ske där träd i allén

fortfarande saknades. Länsstyrelsen poängterade i samband med det nya avtalet att allén var i ett område av riksintresse för kulturmiljövården, vilket betyder att enligt Miljöbalken får miljön inte påtagligt skadas eller alléns sammanhållande karaktär brytas (Ekerö kommun 2001).

Restaureringen år 2000 började med en inventering av allén. Antalet gamla träd var 108 st, nyplanterade 75 st och det fanns 5 st luckor där man ansåg att det behövdes nya träd. I inventeringen framkom det att ca 64 st av de gamla träden ansågs vara i god biologisk och strukturell kondition medan resterande träd var i mindre bra eller i dåligt skick. Det fanns 20 päronträd och resten var äppleträd i allén. Friska träd skulle bevaras, medan äldre träd som var döda skulle avlägsnas och ersättas med nya. Luckplantering ansågs bra på grund av att befintliga trädkronor var relativt små, men ansågs samtidigt ge en negativ effekt då allén skulle bestå av olika ålder och storlekar. Dock bedömdes detta vara ett bättre alternativ än att förnya hela sträckan på en gång. Allén skulle vara komplett år 2006 och beskäras vart tredje år (Daggfeldt 2000). Ersättningsträd kom från alléns moderplantor som hade drivits upp vid Sveriges lantbruksuniversitet i Ultuna (Sveriges Hembygdsförbund 2014). Avtalet mellan Vägverket, Ekerö kommun, Ekerö Kyrkliga Samfällighet och markägare sades upp 2007-12-30. Orsaken till uppsägning var att Vägverket ansågs ha ansvaret att sköta alléer vid allmänna vägar (Ekerö kommun 2007).

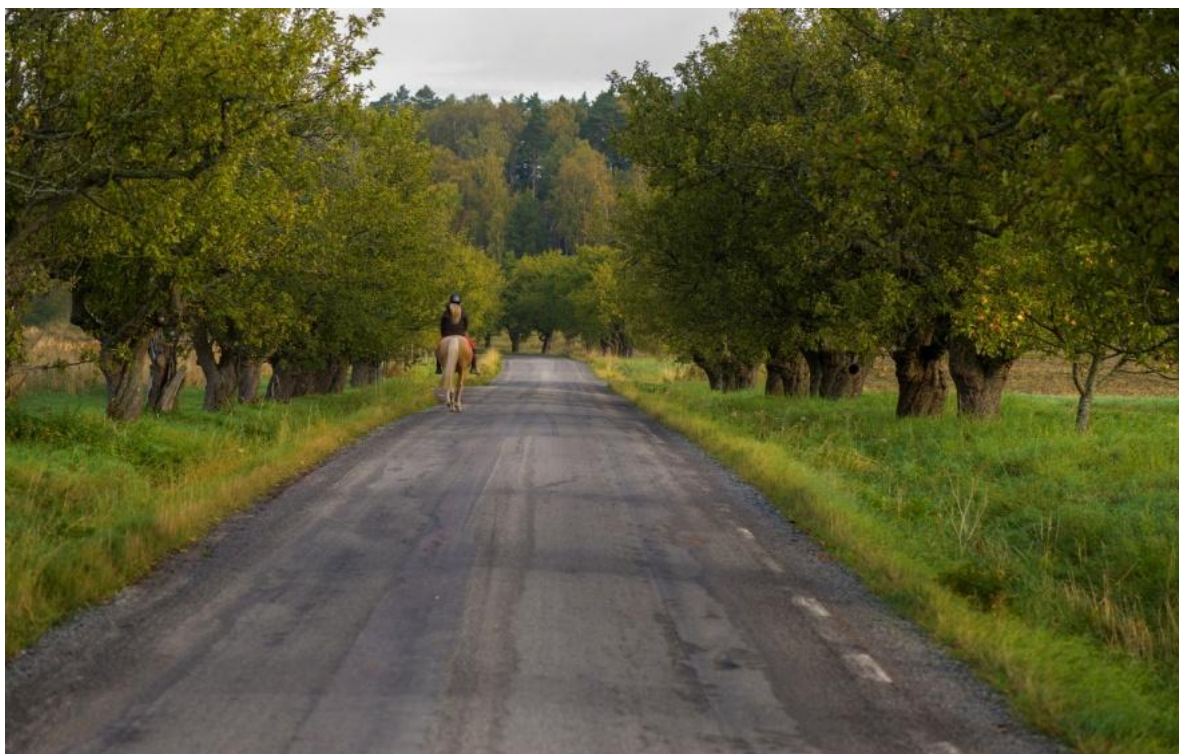
En besiktning gjordes 2015-02-25 av allén som idag är 120 år gammal och består av 122 äppleträd och 21 päronträd. Till skillnad från år 2000 finns det idag 43 luckor och ca 9 högstubbar. De få äldre träd som finns kvar är generellt i dåligt skick. På grund

Figur 5 Ca år 1900, Asknäs fruktallé kan ses på höger sida utmed vägen till Ekerö kyrka

av hög ålder och beskärningsskador har vissa av träden drabbats av röta och fruktkroppar av röttsvamp eldticka (*Phellinus spp.*). Ett stort antal träd har även fruktkräfta som orsakas av svampen *Nectria*. Alléns mellersta del har även drabbats av högre markfuktighet än dess södra

och norra delar då de är lite högre placerade. Stående vatten i marken kan medföra problem för trädens rotsystem på grund av brist på syre, vilket påverkar trädens vitalitet. Ett antal nyplanterade träd har även dött på grund av angrepp från sorkar. Möjligtvis kan en starkväxande grundstam och annan utformning av växtbädden göra skillnad (Roepcke 2015). Besiktningen gjordes på grund av att i år (2015) har en ny diskussion om en restaurering påbörjats. Den senaste restaureringen gick inte som planerat och alléns skötsel var bristfällig efter nyplantering. Träden mår idag generellt dåligt och många av träden har även fått skador på rötterna på grund av sork som de senaste 15-20 åren orsakat problem¹. Det är Trafikverket som finansierar både skötsel och nyplantering denna gång, eventuellt kommer Ekerö församling samt kommun att vara medfinansiärer. Planen är att i år beskära de befintliga alléträden som sparats för att försöka behålla dem så länge som möjligt och att återplantera i luckorna. Planteringsmetoder och sortval diskuteras för närvarande. Främst vill man förhindra sorkangrepp. En fråga som diskuteras är också om man ska använda ympar från befintliga träd i allén eller inte. Oavsett beslut, finns det för närvarande inga medel avsatta hos Trafikverket för dessa åtgärder².

Figur 6 Asknäs fruktallé. Fotograf Kenneth Bengtsson

¹ Katarina Hawby Landskapsarkitekt MSA – Sweco Architects AB. Trafikverket. Telefonintervju (2015-02-13)

² Katarina Hawby Landskapsarkitekt MSA – Sweco Architects AB. Trafikverket. Mail (2015-03-08)

6.2 Augerums Herrgård

”Ett välbevarat exempel på högrestandsmiljö”

Plats: Blekinge, Karlskrona.

Plantering/ålder: 1700-talet/ca 300 år

Art/antal: Avenbok & Parklind/200.

Syfte: Sannolikt barockträdgård.

Skydd: Byggnadsminne 1993 & Åtgärdsprogram (ÅGP) 2011.

Historia: Augerums herrgård består av två gårdar, *Nya* och *Gamla* herrgården. Den äldsta delen av *Gamla* herrgården är från ca 1720 och den *Nya* är från ca 1800-talets mitt. Mellan dessa gårdar ligger ekonomibyggnader och runt om finns det trädgårds- och

Figur 7 Augerums gård, parklindallén markerad som mörkgrönlinje och avenboksallén som ljusgrön. © Lantmäteriet, i2014/764

parkanläggningar (Lst Blekinge 2015). År 1993 förklarades Augerums herrgård som byggnadsminne och skyddet innefattade även trädgården och parken. Augerums Herrgård ansågs som ett mycket välbevarat exempel på högrestandsmiljö med kopplingar till såväl stadskultur som agrarkultur. Anläggningen ansågs även ha ett betydande lokalt historiskt värde och detta bidrog till att länsstyrelsen fann byggnaderna och parkanläggningen vara ”synnerligen märkliga” vilket motiverade byggnadsminnesförklaringen. I parkanläggningen finns en avenboksallé och en parklindallé (Figur 6). Gårdens ägare på 1720-talet, amiralitetsapotekare Johan Eberhard Ferber (1678-1761) anlade denna anläggning som troligtvis var en strikt uppdelad, vetenskaplig trädgård med kvartersindelningar. Runt 1700-talets slut

Figur 8 Före restaurering av avenboksallén 2011
Fotograf Sofie Willman Länsstyrelsen Blekinge.

Figur 9 Efter restaurering av avenboksallén 2011
Fotograf Sofie Willman Länsstyrelsen Blekinge.

Figur 10 Avenboksallén. Fotograf Sofie Willman. Länsstyrelsen Blekinge.

byggdes anläggningen ut av amiralitetsproviantsmästare Carl Schweder. Stora delar gjordes om till en engelsk park öster om gården (Stenholm 1993). Idag ägs herrgården av Johan von Koch. Han förklarar att avenboksallén börjar vid herrgården men slutar vid en kulle som heter *Kronoberget*. Man tror att det tidigare fanns en annan gård vid alléns slut som har kallats för *Kronobergsgården*, vilken sannolikt revs³.

Åtgärder: En restaureringshamling skedde i kulturvårds- och naturvårdsyfte hösten 2011 för

att bevara de mycket höga värdena som är knutna till dessa tidigare traditionellt hamlade alléer. Hamling bidrar med att träden i alléerna får en långsammare tillväxt och förlänger även deras liv (Lst Blekinge 2011). Träden hade inte hamlats på 15 år. Vid hamlingen utförd av Länsstyrelsen i Blekinge är det som regel att beskära 10 cm grova grenar. I undantagsfall har det skett att grenar har varit så grova som 25 cm i diameter. Länsstyrelsen i Blekinge bekostade hamlingsåtgärden och vid senaste kontroll konstaterades rötangrepp på grenstumparna. Rötangrepp är i vissa fall bra då det bidrar med mer håligheter för insekter och fåglar. När Nya herrgården byggdes drogs landsvägen om så att den idag skär rakt igenom avenboksallén (kan ses i figur 8). Tidigare gick vägen som ledde ner till kyrkan genom parken. Lindallén anlades samtidigt som Nya herrgården. Det finns sammanlagt ca 200 träd i de två alléerna. Inventeringar har visat att det förekommer läderbagge i många av träden. Dessa gamla hålträd är lämpliga för läderbaggen och i områden där läderbagge finns blir de skyddade enligt artskyddsförordningen⁴.

Figur 11 Parklindallén 2011 efter restaurerings beskärning. Fotograf Sofie Willman. Länsstyrelsen Blekinge.

³ Johan von Koch – Augerumgård Karlskrona. Telefonintervju 2015-02-10.

⁴ Sofie Willman – Åtgärder för hotade arter Länsstyrelsen Blekinge. Mail 2015, 27 feb – 03mars

6.3 Drottningholms lindalléer

”Sveriges främsta barockanläggning och kulturarv”

Plats: Stockholm, Drottningholm.

Plantering/ålder: ca 1684/300 år.

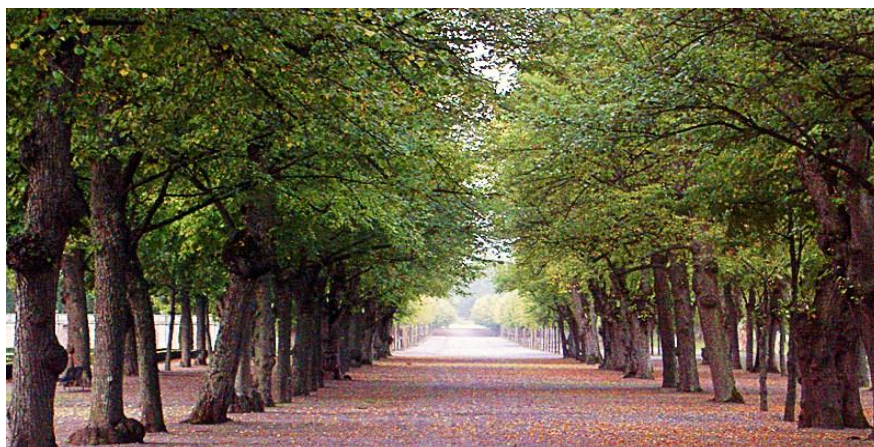
Trädart/antal: Parklind, *Tilia europaea* 'Pallida' / 792st.

Syfte: Lustträdgård.

Skydd: Världsarv 1991 & byggnadsminne 1935.

Historia: Drottningholm slott med kringliggande trädgård och engelsk park är ett av Sveriges viktigaste kulturarv och ett välbesökt turistmål. Slottsmiljön är inte bara värdefull ur ett nationellt perspektiv som byggnadsminne utan även internationellt genom att som det första objektet i Sverige vara upptaget på UNESCO världsarvslista, *Unesco World Heritage List* sedan 1991 (Löfgren-Uppsäll 2011).

Drottningholm är sedan 1980-talet bostad för kungliga familjen. Drottningholms trädgård började anläggas under 1670-talet och det tog två generationer av Tessin-arkitekter innan den färdigställdes. Trädgården anlades efter den franska stilen av Nicodemus Tessin den äldre (1615-1681) som år 1646 blev kunglig arkitekt med uppdrag bland annat på Drottningholm för drottning Hedvig Eleonora. Nicodemus Tessin den yngre (1654-1728) skickades på uppdrag runt om i Europa för att lära sig trädgårdskonst i länder som Italien och Frankrike. Efter faderns död då Tessin d. y.

Figur 13 Närmast bilden kan de gamla lindarna ses medan de längre bort är ersatta med nya träd. Fotograf Hasse Wester år 2006

Figur 12 Drottningholms lindalléer är markerade som gröna rektanglar © Lantmäteriet, i2014/764

hade återvänt fick han i uppdrag att omarbete Drottningholms trädgård. Tessin d.y. hade inspirerats av slottsträdgårdar som Vaux-le-Vicomte, Versailles och

Chantilly i Frankrike och Il cento fontane i Villa d'Este i Italien Drottningholms barockanläggning inramas av dubbla lindalléer, ett karaktäristiskt element hämtat från den franska stilen (Blennow 2009). År 1684 planterades 300 lindar från Holland i Drottningholm, men arbetet fortsatte fram till 1726 innan alla 846 träd var planterade i de enkla växtbäddarna, vilka bestod av grävda diken fyllda med åkerjord, gödsel och torv. (Löfgren-Uppsäll 2011).

Åtgärder: Oregelbunden beskärning, ålder, skador och sjukdomar hade under de senaste 300 åren påverkat träden och vid några tillfällen togs träd bort och ersattes med nya (ibid). Dock hade de nya luckplanterade träden dålig etablering på grund av, bland annat, rotkonkurrens (Löfgren-Uppsäll 2009b). Vid början av 1990-talet påbörjades en diskussion om en

Figur 14 Drottningholms nyplanterade lindalléer med några anekdotträd i bakgrunden. Fotograf Hasse Wester år 2011

förnyelse av Drottningholms lindalléer. Ett seminarium arrangerades 1991 där experter inom området samlades för att diskutera möjligheterna. Grundliga inventeringar och undersökningar gjordes om bland annat alléernas ursprung, trädart, ålder, kondition, mark- och växtförhållanden. Mycket tid lades på olika undersökningar innan beslut fattades om hur man skall gå till väga, exempelvis besöktes många plantskolor i Sverige och Tyskland för att hitta den bästa odlingstekniken och kronuppbyggnaden på de träd man skulle använda. Besök gjordes också i olika historiska slottsparkar i Sverige och runt om i Europa för att studera olika trädgårdsrestaureringar (Löfgren-Uppsäll 2009a). Man ansåg att en förnyelse behövdes för att kunna bevara den kulturhistoriska miljön (Löfgren-Uppsäll 2011). Drottningholms lindalléer hade under många år försvagats på grund av olika kombinationer av dålig växtplatsförhållanden, röta, svampangrepp och hård beskärning. För att förhindra att lindalléerna blir ofullständiga beslutades det om en förnyelse (Statens fastighetsverk 2015). Efter beslut från Riksantikvarieämbetet inleddes med start hösten 1997 ett projekt där 792st träd åtgärdades på olika sätt mellan 1997-2011 i fem etapper. Etapperna skedde med ca fyra års mellanrum och började med etapp I, 1997, med start i bakre delen av Drottningholm (Löfgren-

Uppsäll 2011). Orsakerna till att förnyelsen började längst bort från slottet var att många av träden och markförhållandena var betydligt sämre där samt att det ansågs vara mer praktiskt. Trädarten i detta område är enbart parklind (*T europaea 'Pallida'*). Etapp I påbörjades 1997 (Löfgren-Uppsäll 2009b). Etapp II – III skedde mellan 2001-2002, etapp IV skedde 2007 och sist etapp V år 2011. Etapperna I-III planterades med holländskodlad lind medan sista etapperna V-IV planterades med sticklingar från de gamla träden i alléerna (Löfgren-Uppsäll 2011). Dessa basalsticklingar kallades för "historiska lindar" (Löfgren-Uppsäll 2009a). Det togs 1700 sticklingar 1995-1996 från träden inom etapperna IV och V, vilka sedan återplanteras under IV och V. Förokning skedde på SLU i Alnarp första 5-6 åren och av dessa sticklingar återstod 300 som sedan 2001 fick vidareutvecklas på en plantskola i Tyskland (Löfgren-Uppsäll 2009b). För att det kulturhistoriska arvet skulle bibehållas och alléernas autenticitet med avseende på de materiella värdena inte helt skulle gå förlorat lämnades några "anekdotträd" (ett exemplar kan ses i figur 13).

Anekdotträden är Drottningholms ursprungliga träd som är till för att visa hur de gamla träden en gång såg ut (Löfgren-Uppsäll 2009b). De dokumenterade åtgärderna är följande:

Etapp I – 186 nya träd, 6 anekdotträd. Etapp II – 176 nya träd, 0 anekdotträd.

Etapp III – 109 nya träd, 3 anekdotträd. Etapp IV – 153 nya träd, 7 anekdotträd.

Etapp V – 137 nya träd, 7 anekdotträd. Sammanlagt 761 nya träd, 23 anekdotträd.

Åtta träd i norra respektive södra alléernas allra västligaste del har inte förnyats i etapp I ⁵. Inre raderna skall beskäras på ett historiskt sätt, vilket betyder att träden beskärs på samma sätt som de gamla, inre alléerna sköttes för stor

Figur 15 Träden längst bak i parken som planterades 1997. Fotograf Hasse Wester.

⁵ Lena Löfgren Löfgren – Statens Fastighetsverk. Mail. (2015-03-09)

ljusgenomsläpplighet, medan yttre alléerna skall vara täta och endast underhållsbeskäras. Växtbäddarna förnyades innan återplantering och träden har garantiskötsel i fem år (Löfgren-Uppsäll 2009b). Löfgren-Uppsäll (2009a) framhåller att i sådana här speciella kulturhistoriska miljöer är det viktigt att de arktektioniska formerna bevaras. Alléerna planeras även denna gång bilda en tredimensionell ram runt anläggningen och överleva 200-300 år.

6.4 Göta Kanalallén

”Världens längsta allé”

Plats: Västra & Östra Götaland. Mem,

Östersjön – Sjötorp, Vänern.

Planterings/ålder: 1810-1832/ca200 år.

Art/antal: Blandallé/10 000st.

Syfte: Armera kanalbanken.

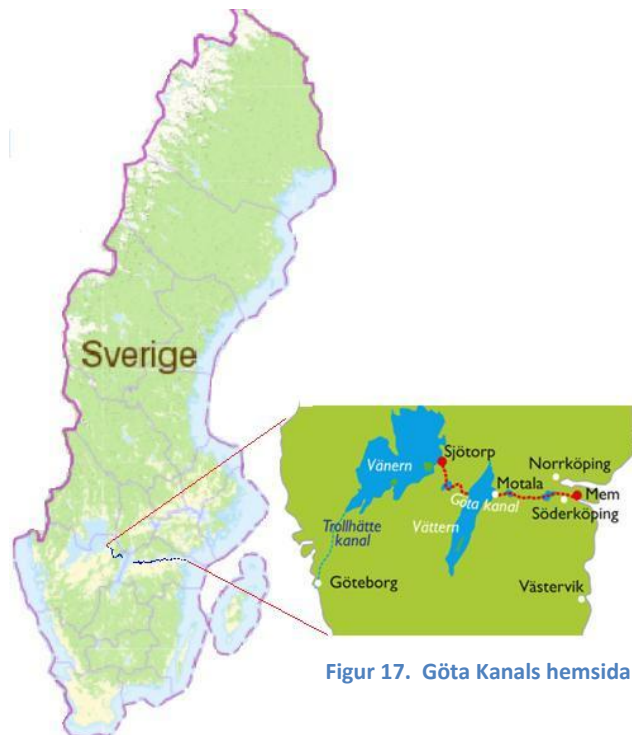
Skydd: Natura 2000-område &

Riksintresse för friluftsliv.

Historia: Under greve och sjömilitärrådgivare Baltzar von Platen's ledning började år 1810 Göta kanal att byggas. Projektet startades i Motala och under 22 år var det bland annat ca 58,000 soldater som skapade Göta kanal som invigdes år 1832 i Mem (Götakanal 2013), (se figur 16).

Kanalen är ca 19 mil, 10 mil av dessa

består av mindre sjöar mellan vilka man grävt kanalen och resterande 9 mil är en lång sammanhängande utgrävd kanal, utmed vilken en blandallé med 16 000st träd varit planterad. Trädens huvudsakliga syfte var att stödja kanalbanken men även att försköna omgivningen (Göta kanal 2015). Arter som planterades var bland annat alm, ek, lind och lönn (Lst Östra Götaland 2012). I samband med byggstarten år 1810 bildades *Göta kanalbolaget*. Företaget togs över av staten 1978. Riksdagen ansåg att kanalen var ett kulturhistoriskt byggnadsverk och därmed låg under statens ansvar (Person 2013). Kanalen och fastighetsrörelser intill drivs idag av Göta kanalbolaget. Bolaget sköter, med hänsyn till kultur och miljö, bland annat försäljning,

Figur 17. Göta Kanals hemsida

Figur 16 Göta Kanal syns på bild markerat med blått
© Lantmäteriet, i2014/764

museiverksamhet, men även skog, mark och fastighetsförvaltning. Kanalbolaget sköter det stora underhålls- och upprustningsarbetet i samarbete med kommuner, landsting, regioner, länsstyrelser och näringsliv längs kanalen (Göta kanal 2014).

Åtgärder: Bolagets hållbarhetsmål angående allén är att längs kanalen, från och med 2014, plantera minst 50 träd per år, vilket kan ses till skillnad mot de ca 20-30 träd som planterats årligen de senaste tio åren. Ålder och sjukdomar, som bland annat almsjukan, har bidragit till att trädpopulationen har minskat kraftigt med åren och idag finns det endast ca 10 000 träd kvar. En stor del av trädplanteringarna som har skett har varit via trädfadder. Som trädfadder ges privatpersoner möjligheten att vara del i att rädda både miljön runt kanalen och det kulturhistoriska arvet. Bolaget marknadsför trädfadderprojektet och under 2013 gick 100 kr per såld kanalbiljett till att återplantera träd i allén. Det blev 122st träd, varav 82 st planterades 2013 och 40st planterades 2014 i vad som kallas för världens längsta allé (Person 2013). År 2000 tilldelades kanalen och allén utmärkelsen *Årtusendets Svenska Byggnadsverk* (Göta kanal 2015).

Idag är många av träden grova och ihåliga vilket är ultimata miljöer för fåglar och insekter, bland annat finns det en rik skalbaggsfauna. Även sällsynta arter av lavar har påträffats i allén (Lst Östra Götaland 2012). Kanalens västra del i Östergötland, mellan Vättern och Roxen, är sedan 2012 ett Natura 2000-område. Skyddet är till för ökad utbredning och population av hålträdsklokrypare, som är ett spindeldjur. Inom Natura 2000 ska äldre ihåliga eller döda träd av olika arter bevaras och ökas. Det ska även ske nyplantering för en fördelad ålderskontinuitet. Göta kanals allé är oerhört viktig på grund av att det finns en brist av grova träd i detta i övrigt mestadels

slättland. Enligt 7 kap 28 § a i Miljöbalken får inga åtgärder ske som kan påverka miljön negativt (Lst Östra Götaland 2012). Kanalens västra del, i Västra Götaland är riksintresse för friluftsliv (Lst Västra Götaland 2013).

Figur 18 Göta Kanal allé nyplantering. Fotograf Emanuel Sjöberg

6.5 Kvarnby Björkallé

"De tusen björkarnas allé"

Plats: Västerbotten, Bygdeträsk - Avaborg.

Plantering/ålder: 1934/varierande

Trädart/antal: Björk/1000st.

Syfte: Nyttoallé.

Skydd: Riskintresse för kulturmiljövården.

Historia: År 1934 planterade ungdomsföreningen

Jordbrukarnas Ungdomsförening (JUF) i Kvarnby vad som kom att kallas för *De tusen björkarnas allé*

men även *Europas längsta björkallé*.

Allén sträcker sig genom tre byar:

Bygdeträsk, Kvarnbyn och Avaborg . Allén är ca 9 km lång och träden valdes ut från närliggande områden runt Göksjön. Denna björkallé är ett exempel på hur människor tillsammans skapar någonting för varandra och framtiden. Många bybor hjälpte föreningen med planteringen, som pågick under flera år. Under många år sköttes träden av en man vid namn Algot Söderlund men med åren uteblev skötseln mer och mer och vid slutet av 1980-talet hade allén inte skötts på flera år. Vägverket beskar endast upp till den fria höjden för biltrafik i allén. I slutet av 1980-talet skapades således Föreningen *Europas längsta Björkallé* av boende i de närliggande byarna som ville sköta och bevara allén. Vid denna tid ansågs många av träden i allén som

Figur 19 Kvarnby Björkallé kan ses som en grön linje mellan två sjöar. © Lantmäteriet. I2014/764

Figur 20 Kvarnby björkallé sommartid. Fotograf kvarnbyn.com

en trafikfara av Vägverket. En undersökning visade att av 1300 träd var 10 % döda eller döende. Troligtvis var det tack vare människorna i föreningen och byarna omkring, men även Länsstyrelsen, som bidrog

till att allén behölls när Vägverket bedömde den som en trafikfara och ville därför avlägsna den. Allén har en stor betydelse för det norrländska kulturlandskapet och landskapsbilden som med åren har skapats här (Bengtsson et al. 1996). Till detta kommer, som tidigare nämnt i punkt 4, att solexponerade björkar får en rik insektsfauna (Höjer, 2004). Allén har även nyttoaspekter i form av att den fungerar som vägvisare vid kraftigt snöfall vintertid. I allén finns både vårtbjörk (*Betula pendula*) och glasbjörk (*Betula pubescens*), båda tåliga och bra trädval i denna miljö. År 1990 behövde allén föryngras och ca 200 nya träd planterades på grund av att många träd dött eller hade nedsatt vitalitet, (Bengtsson et al. 1996).

Åtgärder: Idag sker nyplantering årligen av Föreningen *Europas längsta Björkallé* för att ersätta skadade eller sjuka träd. Inventeringen sker på hösten och träd som behöver bytas ut markeras för att följande vår avlägsnas och ett nytt planteras. Antal nyplanteringar varierar från år till år. Mycket av arbetet har skett tack vare människorna i byarna omkring som frivilligt samlas för att plantera och sköta allén. Träden som planteras i allén är skänkta av markägare i byarna och det enda som kostar är nedtagning av träden. Idag finns det strax över 1 000 träd planterade varav många är kvar sedan ursprungsplanteringen 1934⁶. Riksantikvarieämbetet har klassat den omkringliggande kulturmiljön runt Göksjön, vilket allén ingår i, som riksintresse för kulturmiljövården (Kvarnby 2015).

Figur 21 Kvarnby björkallé. Fotograf Kvarnbyn.com

---

⁶ Mona Eklund - Kvarnby Burträsk Telefonintervju (2015-02-27)

6.6 Norrköpings Promenader

”Sveriges första allébyggnadsminne”

Plats: Östra Götaland, Norrköping

Plantering/ålder: 1858/157år

Trädart/antal: 3 lindarter/1 787st

Syfte: Stadsbyggnad.

Skydd: Byggnadsminne 1994

Historia: Under 1800-talets mitt gick det en våg genom Europas storstäder att alléer skulle planteras. Paris var inspirationskällan för alléplanteringen i Norrköping.

Vägarna skulle med hjälp av träd bidra till att stadens befolkning skulle få en bättre hälsa men

främst ge en mer attraktiv stadsmiljö. Det var år 1855 som trädgårdsarkitekt Knut Forsberg kom med ett ritningsförslag på fyrradiga stadsalléer till Erik Swartz som var borgerskapets äldste i Norrköping. Förslaget gick igenom och promenaderna Norra, Södra- och Östra Promenaderna planterades i olika etapper med start år 1858 och fram till 1914 (figur 20). Trädarterna bestod enbart av olika lindar, parklind (*T. x europaea*), skogslind (*T. cordata*) och bohuslind (*T. platyphyllos*). Promenaderna består av en central körbana omgiven av två rader av lindar, mellan lindarna är gångbanor anlagda (Figur 22) (Hellström et al.1998). Avståndet mellan trädraderna

Figur 22 Norrköping promenader markerade som ljusgröna linjer med årtal för varje © Lantmäteriet. i2014/764

Figur 23 Södra promenaden ca år 1890, Norrköping. Fotograf Norrköpings stadsmuseum

är 12 m och 5,5 m mellan gångbanorna, avstånd mellan träden är 9 m (Hellström et al. 1998). Norrköpings promenader med sina 1 797 träd blev år 1994 förklarade som byggnadsminne då det tycktes finnas få motsvarigheter till promenaderna i resten av landet. Promenaderna i Norrköping var även välbevarade och ansågs ha ett utomordentligt stort kulturhistoriskt värde (Lst Östra Götaland 1994). Norrköpings promenader blev då det andra byggnadsminnet i Sverige som fått detta skydd utan att vara en byggnad. Vid sådana skydd tillkommer ofta en skötselplan, i det här fallet framtagen av kommunen, som konstaterade att många av träden troligtvis skulle behöva bytas redan inom 20-25 år (Norrköping kommun 2015). I många år hade träden god tillväxt och det var generellt inga större problem fram till ca 1950-talet då

Figur 24 Norra Promenaden. Fotograf Norrköpings statsbibliotek (CC BY NC SA)

bilismen kraftigt ökade. Enstaka träd hade avlägsnats men helheten hade kunnat bevaras intakt. Dock hade trädens rötter det trångt på vissa sträckor vilket bidrog till rotskador, som senare ledde till att träden även led av närings- och vattenbrist.

Enligt 1970-talets

skötselanvisningar beskars träden för att skapa balans mellan krona och rotsystem. Norra promenaden och Södra promenaden mellan Linköpingsvägen och Hörngatan formbeskars kraftigt. Till en början skapade trädens nya strikta former kritik men med tiden ansågs beskärningen bidra till att ge området mer ljus och en bättre "allébild". Dock ledde dessa kraftiga beskärningar till rotskador på flertalet träd. Vid vinterväglag saltades gatorna och många träd kom till skada. År 1977 beslöts det att all saltning skulle undvikas efter att 34 träd hade förgiftats. Några år senare, 1980-81 byttes en 400m lång sträcka ut i Södra promenaden på grund av detta. Det är numera inte heller tillåtet att använda herbicider (Hellström et al. 1998).

Åtgärder: Norrköpings promenaders lindar är alla numrerade vilket bidrar till enklare inventering och skötsel och det sker kontinuerligt kontroll av träden. Träd som är mindre vitala eller anses som riskträd markeras och undersöks årligen medan resterande träd kontrollbesiktas vart femte år. Luckplantering sker främst på de platser där riskträd funnits som senare har fällits. Denna teknik anses framgångsrik och ersättningsträd har varit parklind (*T. intermedia 'Pallida'*) (ibid).

Ett stort projekt har pågått under många år där sticklingar tagits från träden i promenaderna och 400 träd förökats. Dessa skall ersätta de gamla träden i första etappen av en planerad förnygring. År 1997 inleddes en testodling av kloner av parklind från träden i alléerna (Billbäcksplantskola 2013). En motivering till förnyelsen är att trädens vitalitet har sjunkit. Detta kan ha orsakats av att träden är i en utsatt miljö, ovan och underjordiskt som exempelvis gräv- och underhållsarbete av

Figur 25 Norra Promenaden. Fotograf Norrköpings statsbibliotek (CC BY NC SA)

rördragningar som har utförts under åren har möjligtvis påverkat trädens rötter (Norrköping kommun 2009b). Arbetet med återplantering av alléerna är omfattande och på kommunen och länsstyrelsen diskuteras stora som små beslut. När promenaderna skall förnyas kommer även miljön runt dem att byggas om för att öka säkerheten, men också för att ge de nya träden en så optimal ståndort som möjligt. Exempel på detta är

nya växtbäddar samt perennplanteringar under träden istället för gräsmatta för att minimera påkörningsskador från gräsklippare (Norrköpings kommun 2014b).

Länsstyrelsen gav år 2014 tillstånd, att med hänsyn till biotopskyddet och den biologiska mångfalden, beskära 19 akuta riskträd till tre meter höga högstubbar, 15 st i Södra promenaden och 4 st i Östra promenaden. Att beskära träd till högstubbe gör att risken för skada av person eller egendom sjunker. I denna miljö är det för naturen den bästa möjligheten för insekter, i detta fall i framför allt *Eucnemis capucina*, en rödlistad skalbagge, att fortsätta leva i eller på träden.

Det är Norrköpings kommun som planerar byte av träden i promenaderna för att bevara alléerna för kommande generationer (Norrköping kommun 2014a).

Undersökningar som exempelvis biologiska inventeringar, undersökningar, inspektioner och diskussion har skett för att komma fram till en lösning för en välutförd förnyelse. Förslag har kommit för första etappen och gäller förnyelse av 350-400 träd i Östra promenaden och halva Södra promenaden på grund av den stora mängden riskträd. Ersättningsträd denna gång är bohuslind (Stenström 2013). Ett tillfälligt datum har satts för Södra promenaden i maj 2015 för att entreprenaden skall börja utföras samt maj 2016 för Östra promenaden, dock pågår diskussionerna fortfarande (Stenström 2014).

6.7 Övedskloster

Plats: Skåne, Sjöbo-Eslöv.

Plantering/ålder: 1760/varierande.

Trädart/antal: Alm, ask, bok, lind, lönn, kastanj, oxel, poppel & tall/varierande.

Syfte: Nyttä & Estetisk.

Skydd: Byggnadsminne 1982 & Naturminne 1957.

Historia: Hans Ramel (1724-1799)

ärvde flera gods, bland dem var Maltesholm och Viderup. Han ärvde även stor summa pengar

som han sedan köpte gods för

bland dem fanns Övedskloster, Tullesbo och Silvåkra. I Öved byggdes en stor herrgårdsanläggning och en kyrka (Olsson 2012). På 1770-talet, ca 20 år efter att byggnation påbörjats, stod Hans Ramels Övedskloster färdigt. Hela anläggningen är ritad av Carl Hårleman och den inkluderade bland annat byggnader, trädgård, parker och ett stort vägsystem med nio alléer som sammanlagt utgör en sträcka på nio kilometer. Träden planterades tätt intill varandra, troligtvis för att snabbt uppnå allékänslan. Trädvalen hade baserats på jordmån och fram till ca 1950-talet hade alléerna relativt bra vitalitet. Åtta av alléerna blev naturminnesförklarades tack vare familjen Ramel 1957, endast furuallén lämnades utanför. År 1982 förklarades

Figur 26 © Lantmäteriet, i2014/764

Figur 27 Stora Allén Fotograf Sven Hagg

Övedskloster som byggnadsminne, av alléerna är det endast Stora allén och Kyrkoallén som ingår i skyddet (Bengtsson et al. 1996).

Åtgärder: De nio alléerna på Övedskloster är Hjälmarsallén, Furuallén, Tvärallén, Stora allén, Kyrkoallén, allén till Maled, Tullboallén, Västra allén och Östra allén. En skötselplan togs fram av Ekokonsult AB i Lund för Statens vägverk efter att alléerna inventerades 1979, i vilken det anges att föryngring ska ske successivt när luckor skapas. Särskilt hänsyn ska tas till insekts- och fågelliv vid föryngring, genom högstubbar eller att träd med håligheter sparas. Målsättningen skulle vara att främst bevara alléerna för deras kulturhistoriska och landskapsestetiska värde och därefter som miljöer för speciell fauna och flora.

I avvaktan på total föryngring skulle trafikfarliga träd med nedsatt kondition, träd med stympad krona eller undertryckta träd avlägsnas. Vid nyplantering var det lind som planterades på grund av att den ansågs vara ett tåligt träd (Andersson & Larsson 1979). Historiskt har parklind planterats i alléer i nära anslutning till själva herrgården. Alléer nära byggnaderna skulle på 1700-talet vara enhetliga och hamlade. Alléerna på Övedskloster planterades för att representera status, speciellt gällde detta lindalléerna som sedan plantering och fram till 1880-talet har beskrivits efter den franska formträdgårdens ideal. Under början av 1900-talet upphörde formbeskärningen på Stora allén och enbart riskgrenar och beskuggade grenar avlägsnades (Bengtsson et al. 1996). Idag sköter Trafikverket det praktiska som beskärning och återplantering. Trafikverket, Skogsstyrelsen, länsstyrelsen och Otto Ramel träffas årligen för att diskutera kommande års skötsel⁷. Många av träden i alléerna har sedan 1770-talet bytts ut, som till exempel i *Kyrkoallén*. Denna oxelallé (*Sorbus intermedia*) planterades 1765 och ledde fram till kyrkan på Övedskloster. Oxeln ersattes på 1950-talet av lind (Trafikverket 2010). Avståndet mellan träden var på 5-6m och både oxel och den nuvarande lindallén formklipps fortfarande idag.

Figur 28 Kyrkallén. Fotograf Liliana Ravanshad

⁷ Otto Ramel – Övedskloster mail. (2015-03-09)

Maleds-alléns trädarter var från början alm, ask och lind. Majoriteten av träderna byttes ut runt 1950-talet troligtvis till skogslind (Olsson, 2012).

Furuallén är ca 700 m lång och ligger mellan Charlottenlund och Övedskloster och är en tallallé (*Pinus silvestris* 'Darmstadt'). Redan 1933 uppmärksammades det att 50 % av

originalträden saknades och 1996 var endast ca 40 % kvar. Trädvalet baserades på ståndorten då vägen gick genom öppen sandmark. Till skillnad från de andra alléerna går denna numera genom en skog. Skogen är planterad och med åren bidrog detta till att ståndorten förändrades, exempelvis vad gäller vind och/eller markfukt.

Furuallén skiljer sig från de övriga på grund av att den inte har något direkt skydd, varken som byggnadsminne eller naturminne. Den är inte heller biotopskyddad då den inte består av lövträd (Bengtsson et al. 1996).

Tullesboallén är planterad utmed vägen till den lilla herrgårdsanläggningen Tullesbo, som ligger på en höjd strax ovanför Övedskloster. Trädarterna var ursprungligen ask, kanadapoppel och parklind. Kanadapoppel- och ask-sträckan ersattes med bohuslind i två etapper, 1955 och 1973. Tullesboallén är ännu ett exempel på hur träden vid planteringen på 1700-talet valdes med ståndorten i åtanke. I norr delen av allén hade asken (*Fraxinus excelsior*) valts för att marken var väldigt fuktig. Det samma gällde kanadapoppel (*Populus x canadensis*) som klarar blöta förhållanden väl och därför planterades den i södra delen som hade en blötare miljö.

Parklinden som inte är optimal i fuktigare förhållanden planterades närmast Tullesbo slott där förhållandena var måttligt torra (Bengtsson et al. 1996). Även *Tvärallén* som sträcker sig mellan

Tullesboallén och Svansjö har

Figur 29 Tullesboallén Fotograf Liliana Ravanshad

Figur 30 Luckplantering vid Tvärallén. Fotograf Liliana Ravanshad

bytt ut. Vägen restaurerades 2003 och många av träden ersattes med lind. Allén bestod tidigare av tall i väst och alm i öst. Almarna hade tidigare byts ut på grund av almsjukan under 1950-1970-talet till parklind. I *Västra Torpsallén* planterades alm på 1700-talet medan det i *Östra Torpsallén* var alm med inslag av lind (Olsson 2010). Troligtvis förnyades dessa två alléer samtidigt som Tvärallén ca 2003. Det skedde även en kompletteringsplantering för ca tre-fyra år sedan.⁸

Hjälmarödsallén som var Övedsklosters västra entré var även den en almallé vilken 1982 ersattes med bohuslind. Allén är ca 1,6km lång. Lindarna har haft en ojämn tillväxt. Orsaken kan vara ståndorten men även det faktum att träden var fröförökade, vilket i sådana fall medför att bohuslind har varierande utveckling och därför passar bättre som parkträd än alléträd. Både till utseende och ståndort är det stor skillnad mellan alm och bohuslind, till exempel har de olika växtsätt då linden inte är lika vindtålig och anses vara mer känslig för stora växlingar mellan torrt och vått. Beslutet att plantera lind kom efter att de gamla almarna beskars kraftigt 1977 av Vägverket. Alléns förlorade karaktär märktes av direkt och 1981 fälldes majoriteten av almarna förutom några få som skulle bevaras för landskapsbilden. Året efter planterades bohuslindar, dock hade parklind bestämts som ersättare sedan tidigare. En stenmur som hade stort kulturhistorisk värde och återfanns längs med allén togs bort i samband med att almarna togs ned och de nya träden planterades på samma ställe som muren tidigare hade stått. Denna allé står långt ifrån resten av anläggningarna

Figur 31 Stora allén. Fotograf Sven Hagg

⁸ Patrik Olsson, Kulturgeograf. Mail (2015-06-28)

och utan stenmuren och länkande allé mellan *Hjälmarödsallén* och Övedskloster har kopplingen försvagats med åren. En iögonfallande skillnad är även att trädens avstånd från vägen har ökat så att avståndet mellan raderna är 15,5 m från att ursprungligen ha varit 13 m och trädavståndet ökat från 7,5m till 10m (Bengtsson et al. 1996).

Den sista allén är *Stora allén* och sträcker sig längs vägen som leder fram till Övedsklosters borggård. Trädarten är parklind som troligtvis är från Holland. Allén anlades på 1770-talet. Här finns ursprungsträden kvar och allén är både byggnadsminne- och naturminnesförklarad. Stora allén har ett unikt arkitektoniskt uttryck och ger en perfekt bild av det formella 1770-talets mål med infartsalléer. Denna allé är mycket viktig för Övedskloster genom den landskapsbild den ger, på grund av trädens regelbundenhet i växtsättet och dess värde för natur och kultur. Denna allé har bevarats och skötts mycket väl och endast några få träd har förlorats. Samtidigt är allén så pass unik att den är svår att ersätta för framtiden. Träden har planterats i ektunnor på platsen och för att följa kulturhistorian vid nyplantering skall de nya träden även planteras i tunnor. Dock är det osannolikt att det skulle funka då lerskikten på grund av ektunnorna tätas så att dräneringen inte längre fungerar lika bra, vilket påverkar markfuktigheten (Bengtsson et al. 1996).

7. Diskussion

Asknäs fruktallé är ett riksintresse. Augerums herrgård är ett byggnadsminne sedan 1993 och ingår i Åtgärdsprogrammet för skyddsvärda träd sedan 2011.

Drottningholm är med på Unescos världsarvslista sedan 1991 och byggnadsminnesförklarad sedan 1935. Göta Kanals västra sida i Östergötland är ett Natura 2000-område och resten är av riksintresse. Kvarnby Björkallé är riksintresse. Norrköpings promenader blev de första alléerna att förklaras som byggnadsminne 1994. Sist, men inte minst, är Övedsklosters åtta alléer av nio befintliga naturminnesförklarade sedan 1982. Kyrkoallén och Stora allén ingår också i byggnadsminnet sedan 1957. Dessa alléer bär på unika natur- och kulturhistoriska värden och vid restaurering eller förnyelse, ska den berörda länsstyrelsen göra en granskning.

Att bestämma vilket som väger mest, kulturhistoria eller det biologiska vid restaurering eller förnying av alléer behöver ske från fall till fall. Dock visar åtgärderna som genomförts i de sju utvalda alléerna att det mestadels är naturorienterade och biologiska synsätt som prioriteras vid åtgärder på historiska alléer i Sverige. Det kan utläsas som om alléers naturvärden väger tyngre då alléer generellt är biotopskyddade snarare än byggnadsminnesförklarade. Majoriteten av lagar och regelverk som redovisats i punkt 5 tar hänsyn till enbart natur, eller/och både kultur- och naturvärdena men det är enbart en som prioriterar det historiska värdet, byggnadsminnesskyddet.

Även om vissa alléer egentligen har skydd som enbart täcker det kulturhistoriska värdet är många alléer skyddade för deras naturvärden genom biotopskyddet. Biotopskyddet för alléer gäller när det finns minst fem lövträd planterade i en enkel eller dubbel rad längs en väg eller det som tidigare utgjort en väg eller i ett i övrigt öppet landskap. Norrköpings alléer som enbart är byggnadsminnesförklarade, vilket står för att miljön har synnerligen högt kulturhistoriskt värde, har omgärdats med restriktioner vid en eventuell framtida förnyelse på grund av trädens biotopskydd, alltså naturvärdena, då det hittats fridlysta insekter.

Norrköpings promenader

Norrköpings promenader är det enda exemplet på stadsallé bland de sju utvalda alléerna. I år (2015) har förslag från Norrköping kommun inkommit för en förnyelse av 350-400 träd i Östra promenaden och halva Södra promenaden på grund av den stora mängden riskträd som återfinns här. Enligt kommunen och länsstyrelsen har det endast beslutats om de 19 högstubbarna som nämnts tidigare i punkt 6.6. Dock finns det källor som visar att länsstyrelsen har gått med på mer än de 19 högstubbarna. Enligt journalisten Odelius (2014) i Norrköpings tidning anser länsstyrelsen att gränsen för en nyplantering går vid maximalt 120 träd är i den första omgången och att en nyplantering av 100 träd vart 15:de år därefter är rimligt. I Odelius (2015) senaste artikel uppges att den plantering som planerats 2015/2016 av de 400 ersättningsträden som finns på Billbäcks plantskola inte kommer att ske utan att planerna har skjutits upp ett år. Det är länsstyrelsen som fattar det slutgiltiga beslutet. Det betyder att kommunen har tvingats be Billbäcks att behålla träden längre än tidigare avtalat. Promenaderna kommer att förnyas, det är bara en fråga

om tidpunkt och omfattning. Detta fall är en bevarandekonflikt där länsstyrelsen vill bevara det gamla och kommunen vill bevara genom förnyelse. Det finns några oklarheter angående promenaderna, exempelvis att det enligt de aktuella förnygringsplanerna är bohuslind som skall planteras medan det i plantskolans katalog står parklind. Alléerna är idag en blandning av parklind, skogslind och bohuslind. Antalet träd är ett annat frågetecken då Odeliu (2014) uppger att det ska vara 1 829 st träd jämfört med kommunens hemsida där det står 1 787 st.

Drottningholms lindalléer

Drottningholms lindalléer avviker från de andra utvalda alléerna i detta arbete, genom att det kulturhistoriska värdet här har prioriterats. Då Drottningholm är både byggnadsminnesförklarat och uppfört på Unescos världsarvslista, visar det att bevarande av dess originella karaktär och utseende är av stort intresse inte bara nationellt men även internationellt. Att denna plats är av stor vikt framgår av all tid som lagts ner på efterforskningar, inventeringar, seminarier och planering för att få kunskap om trädgårdsanläggningens ursprungliga lindalléer och hur de befintliga träden skulle kunna förnyas på ett så bra sätt som möjligt. De nya lindalléerna planterades för att med tiden återspegla de gamla alléerna. Här finns det inget som egentligen motsäger att denna förnyelse var enbart kulturhistoriskt inriktad när även anekdotträden som lämnades kvar gjordes av det skälet att kunna erbjuda en blick av alléernas tidigare utseende.

Asknäs fruktallé

Av de sju utvalda alléerna är Asknäs fruktallé troligtvis den mest utsatta. Flera träd i allén är 120 år gamla vilket är en väldigt hög ålder för fruktträd. Det verkar även som om träden fått ingen eller väldigt oregelbunden skötsel under många år, vilket troligtvis har bidragit till de sjukdomar som alléträden lider av idag.

Restaureringsprojektet av fruktallén som skett har alla inletts på ett bra sätt med inventeringar och undersökningar men generellt kan det tolkas som om målen i sista restaureringen från år 2000 inte fullföljts. Detta baseras på antalet träd som saknas i allén i år efter senaste inventeringen.

På grund av sorkangrepp, varierande markfuktighet och andra faktorer som spelar roll för denna allé diskuteras det att inte använda sig av ympskott som det tidigare

har gjorts vid återplanteringar, istället diskuteras mer motståndskraftiga sorter. Enligt Bengtsson (1996) är det bättre att välja rätt åtgärd som bidrar med att den nya allén kan kopplas till den gamla allén, vilket i detta fall kan exempelvis vara att ympris tas från alléns träd. Kulturhistoriskt skulle länken och troligtvis alléns "status" som *Sveriges längsta fruktallé*, kanske även äldsta, överleva om man fortsatt att ta ympskott och omplanterat i allén. Alléns olika sorter och även utseende kan leva vidare genom att de nya träden förökats upp med ympris från de gamla. Utan detta kan allén förloras helt och blir då en vanlig fruktallé som inte har några kopplingar den som planterades 1885. Ett annat förslag kan vara att plantera mer päron än äpple som redan finns i allén. Päron är mer långlivade än äppleträd och kräver också mindre skötsel då kronan är smal och hög. Luckföryngring förslås både 1994 och 2015. Även om luckplantering vid restaureringarna 1994 och 2000 ansågs ge en negativ effekt då allén består av träd i olika åldrar och storlekar ansåg man det vara bättre än att hela sträckan ersattes vid ett tillfälle. Ur naturvårdsperspektiv är luckplantering att föredra då det skapar ålderskontinuitet och habitatkontinuitet, genom att insekter kan förflytta sig till nya bostadsmiljöer. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv kan luckplantering resultera i en ojämn allé om alltför många träd är ersatta. "Allékaraktären" kan då gå förlorad, samtidigt som luckplanteringar är bättre än stora luckor i allén. I vissa fall föredras högstubbar hellre än inget träd alls, både ur kulturhistoriskt och naturvårdsperspektiv. Asknäs allés framtid är osäker, troligtvis kommer den att ersättas men risken är stor att det kulturhistoriska värdet kan förloras i alla diskussioner om hur och när åtgärder ska sättas in, vilka arter och sorter man ska välja, hur många träd som ska planteras samt övriga faktorer som har bidragit till att allén idag ser ut som den gör.

Augerum Herrgård

Augerum Herrgård med en avenboksallé och en lindallé som båda har en lång historia och idag representerar både stora kultur- och naturvärden, är ett utmärkt exempel där bevarande är mer värdefullt än att fälla och plantera nytt.

Restaureringshamlingen 2011 som är en värdefull åtgärd för insekter och fåglar, kan samtidigt motiveras lika starkt ur ett kulturhistoriskt perspektiv på grund av att alléerna har varit hamlade sedan tidigare. Här har det skapats en balans mellan kultur och natur med byggnadsminnesförklaring samt naturvärdena i

åtgärdsprogrammet. Troligtvis är detta en följd av trädens kondition och att återhamling här kunnat användas som en föryngringsteknik. Träden mår bra trots rötangreppen, vilka dessutom positivt bidrar till ihålligheter för fåglars och insekter livsmiljö. Alléernas placering på gården innebär att träden inte utgör någon större risk för människa och egendom. Om högstubbar skulle vara allt för iögonfallande, kan den döda veden flyttas till en faunadepå i närheten utan att naturvärdena går förlorade. Här har det bästa från två världar mötts och sammanfallit.

Göta kanal

Göta kanal är den enda blandallén av de sju utvalda alléerna. Tack vare kanalbolagets marknadsföring är många av de nya träden som planterats intill kanalen så kallade fadderträd. Ökad kunskap bidrar ofta med ökad förståelse och i detta fall har marknadsföringen fungerat väl både som affärsidé och som en metod att gynna kultur- och naturmiljön. Göta kanal har en stark historisk bakgrund men är även minst lika viktig för dess naturvärden. Frågan är dock om, i det fall allén hade haft ett starkare skydd-, som naturminne eller byggnadsminne, det i så fall lagts större resurser på att restaurera allén till dess ursprungliga utseende? Samtidigt sträcker sig Göta kanal nio mil och i en sådan miljö är det självfallet svårt att ersätta i samma takt som träd förloras, speciellt efter att almsjukan slog till. Kanalbolaget och träd-faddrar utgör en drivande faktor för alléns överlevnad och dess kulturhistoriska bevarande genom att tillsammans finansiera trädplanteringen. Alléns syfte har förändrats från att träd framför allt planterades för att armera kanalväggarna till att ha blivit en allé som utgör en viktig del av en kulturhistorisk miljö- och som idag planteras av faddrar, vilket blivit dess räddning.

Kvarnby Björkallé

Kvarnby Björkallé finns kvar idag på grund av människors engagemang. Denna allé är troligtvis kulturhistoriskt viktig i det norrländska kulturlandskapet men har också ett värde genom att den, år efter år, har fått människor att samlas för att frivilligt ta hand om denna värdefulla kultur- och naturmiljön. Människor från närliggande byar har samlats för att inventera och markera träd som ska bytas ut och för att plantera nytt. Denna allé balanserar egentligen mellan kultur och natur, men den kulturhistoriska sidan dominerar på grund av hur allén har tillkommit och hur den bevaras idag. Inte

en enda krona har gått åt att plantera dessa, idag, 1000st träd sedan ursprungsplanteringen 1934. Kvarnby Björkallé kan ses som en åtgärd för naturen men där bevekelsegrunden är kulturhistorisk. Ur naturvårdsperspektiv, som tidigare nämnt, är solexponerade björkar i öppna landskap mycket värdefulla för exempelvis insekter. Denna allé anser jag vara kulturhistoria i dess finaste form.

Övedskloster

Övedskloster skiljer sig från resten av de sju utvalda alléerna genom att trädarterna i de ursprungliga alléerna valdes efter de olika platsernas specifika ståndorter. Dock har alla träden i de olika alléerna hitintills ersatts med parklind eller bohuslind. I kulturhistoriska miljöer behöver det dock inte alltid vara samma trädart, även om det ofta är önskvärt, så länge samma karaktär behålls. Men det är svårt att säga om detta har följts i Övedskloster. Även Bengtsson (1996) är skeptisk till att enbart lind används som ersättningsträd. Han anser att trots att ett av skötselplanens huvudmål var att bevara det kulturhistoriska och landskapsestetiska värdena har detta inte skett. Istället menar han att naturvärdena har prioriterats. Historiskt och landskapsbildmässigt skulle det vara önskvärt att ursprungsarterna återplanterades istället för lind. Ståndorten skiljer sig åt i Övedsklosters olika miljöer och markförhållandena var ursprungligen utgångspunkten för valet av de olika trädarterna. Med dagens artspecifika trädjukdomar rekommenderas att inte plantera för många exemplar av samma trädart i en och samma miljö för att undvika en upprepning av almsjukeproblematiken då många alléer togs ner. Almsjukan har funnits i Sverige i nästan 60 år, så frågan är varför man valde att endast plantera ett trädslag såsom lind på Övedskloster?

Jo, på grund av lindens historiska bakgrund som alléträd på slott och herrgårdar. Lindar är värdefulla både ur natur- och kulturhänseende. Speciellt grova gamla ihåliga träd är bra för olika lavar, insekter, fåglar och djur. Lind är rätt trädval om det ursprungligen varit lind, men linden har ingen direkt koppling till just de alléer som har förnyats vid Övedskloster då originalalléerna bestod av olika trädarter.

Hjälmarödsallén som till en början var alm ersattes med bohuslind. Även om det nu var relativt länge sedan linden planterades har allén förlorat mycket av sitt kulturhistoriska värde på grund trädvalet och här har även avlägsnandet av

stenmuren, det ökade avståndet mellan träden och bohuslindens ojämna växtsätt bidragit negativt. Bengtsson (1996) förklarar att ersättningsträd för alm bör vara storväxta träd som ek eller svartpoppel som även är mer anpassade till ståndorten. Han påpekar även stenmurens betydelse och att den bör återuppbyggas. En av de viktigaste alléerna på Övedskloster är Stora allén och här har man inte behövt göra några större åtgärder. Att förnya denna skulle förändra den landskapliga och estetiska bilden under många decennier framöver innan den kommer i närheten av hur allén ser ut idag. När en nyplantering skall ske kommer det även här att bli lind, men att ersätta lind är historiskt korrekt. Som vid Drottningholms två historiska etapper kan det även här kanske vara relevant att ta kloner från de gamla träden i Stora allén för framtida nyplanteringar, vilket skulle få en större autenticitet än att man väljer en annan parklindsklon från en modern plantskola. Det har förklarats av Bengtsson (1996) hur komplex en förnyelse skulle bli om man av kulturhistoriska skäl i varje detalj skulle utföra planteringen som den gjordes på 1700-talet, vilket till exempel skulle innebära att träden planterades i samma sorts ektunnor som vid ursprungsplanteringen. I vissa fall är det inte heller möjligt att ta de kulturhistoriska hänsyn som vore önskvärt, exempelvis då alm inte längre kan ersättas med alm. Generellt kan slutsatsen dras att de beslut som tagits i samband med återplantering av Övedsklosters alléer, tagits enbart ur ett kulturhistoriskt perspektiv även om tanken enligt skötselplanen för Övedskloster var att ta hänsyn till både natur och kultur.

8. Slutsats

Augerum är ett väldigt fint exempel på hur natur och kultur, sida vid sida skyddas och bevaras med hjälp av olika skyddsinstrument. Drottningholm är ett bra exempel på hur storskaliga och kulturhistoriskt viktiga alléer i Sverige kan åtgärdas. Asknäs och Göta Kanal, kan sägas representera alléer som är mestadels lokalt kända men inte lika väl bevarade. Promenaderna i Norrköping som troligtvis är bland Sveriges mest kända stadsalléer, kommer sannolikt att restaureras som planerat i sinom tid. Här är det inte en fråga *om* alléerna kommer att förnyas, utan snarare *när* det kommer ske, till skillnad från Göta kanal och Asknäs. Den allé av de sju som ingår i studien som står ut är Kvarnby björkallé. Denna anser jag är speciell på grund av sättet den tillkommit, och bevarats, att den skapades av och för lokalbefolkningen, men viktigast av allt, att den hitintills har varit finansierad av donationer och ideellt arbete. Kvarnby björkallé förnyas huvudsakligen på grund av dess kulturhistoriska bakgrund, men detta gynnar samtidigt naturvärdena. Dock finns en icke nämnd, tyst, nästan osynlig, men otroligt kontrollerande faktor i allt detta som ännu inte har nämnts, nämligen pengar. Det är i regel pengarna som styr vilka alléer som ska bevaras, vare sig det är länsstyrelsen, Trafikverket, kommuner eller organisationer eller privatpersoner som vill bevara, restaurera eller förnya. Ju större värden allén tillskrivs desto större chans har den att överleva. Alla alléerna som ingår i studien har kostat stora summor, med undantag för Kvarnby björkallé som nästan varit helt gratis.

Källförteckning

Tryckta och elektroniska källor

- Andersson, J. Larsson, A (1979) *Alléerna kring övedskloster och silveråkra-allén. Förslag till bevarande och vård*. Lund. Ekokonsult AB. (2015-02-18)
- Bengtsson, R. (red). (1996) *Svenska Landsvägsalléer*. Slu Alnarp. Tryckeriteknik Malmö. (2015-02-12)
- Billböcks Plantskola (2013) *Produkt Katalog 2014-2015*. [Elektronisk]. Tillgängligt: www.billbacks.se/wp-content/uploads/2014/02/Katalog2014-2015.pdf (2015-03-01)
- Björkhagen plantskola (2014). *Resistent almar*. [Elektronisk]. Tillgängligt: <http://www.bjorkhaga.se/index.php?id=352&parent=352> (2015-02-23)
- Blennow, Anna-Maria (2009). *Europas trädgårdar: från antiken till nutiden*. Lund: Signum (2015-03-18)
- Dictionary Cambridge (2015) *boulevard*. Tillgängligt: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/boulevard> (2015-03-10)
- Encyclopedia britannica (2015) *Andrea Palladio*. Tillgängligt: <http://global.britannica.com/EBchecked/topic/439923/Andrea-Palladio> (2015-03-18)
- Göta kanal (2013). *Historia*. Tillgängligt: <http://www.gotakanal.se/sv/artiklar/Historia-ib/Gota-kanals-historia/> (2015-02-03)
- Göta kanal (2014). *Göta kanalbolaget*. Tillgängligt: <http://www.gotakanal.se/sv/artiklar/Om-AB-Gota-kanalbolag/> (2015-02-25)
- Göta kanal (2015). *Trädprojekt*. Tillgängligt: <http://www.gotakanal.se/sv/Gota-kanals-tradprojekt/radda-varldens-langsta-tradalle/> (2015-02-25)
- Hobhouse, P (2006) *Gardens of Persia*. London. Octopus Publishing group Ltd. (2015-01-25)
- University of Florida (2015) *Ability to compartmentalize decay differs among trees*. Tillgängligt: <http://hort.ifas.ufl.edu/woody/compartmentalization.shtml> (2015-05-16)
- Höjer, O. och Hultengren, S. (2004) Naturvårdsverket. Rapport 5411 – *Åtgärdsprogram för särskilt skyddsvärda träd*. [Elektronisk]. Tillgängligt: <http://www.naturvardsverket.se/Nerladdningssida/?fileType=pdf&downloadUrl=/Documents/publikationer/620-5411-2.pdf> (2015-02-09)
- Jordbruksverket (2015) *Landskapselement, Allé*. Tillgängligt: <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/stod/jordbrukarstod/miljoersattningar/ti>

digareataganden/naturochkulturmiljoeriodlingslandskapet/villkor/landskapselement.4.510b667f12d3729f91d80009127.html (2015-02-04)

Kvarnbyn (2015) *Björkalléforeningen*. Tillgängligt:
<http://www.kvarnbyn.com/bjorkalleforeningen.php> (2015-02-23)

Länsstyrelsen Blekinge(2015) *Augerums herrgård, Karlskrona*. Tillgängligt:
<http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/skyddad-bebyggelse/Pages/augerumsherrgard.aspx> (2015-02-09)

Länsstyrelsen Blekinge(2011) *Hamling av allén i Augerum*. Tillgängligt:
<http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/nyheter/2011/Pages/hamling-allen-augerum.aspx> (2015-02-09)

Länsstyrelsen Blekinge(2014) *Värdefulla träd*. Tillgängligt:
http://www.lansstyrelsen.se/blekinge/Sv/djur-och-natur/hotade-vaxter-och-djur/storsta-trad/Pages/skyddsvarda_trad.aspx (2015-02-23)

Länsstyrelsen Kroneborg (2014). *Ekinventering på 1800-talet*. Tillgängligt:
www.lansstyrelsen.se/kronoberg/Sv/djur-och-natur/hotade-vaxter-och-djur/skyddsvarda-trad/Pages/Ekinventering_pa_1800-talet.aspx (2015-02-21)

Länsstyrelsen Skåne (2014) *Allé*. Tillgängligt:
<http://lansstyrelsen.se/skane/Sv/lantbruk-och-landsbygd/lantbruk/jordbrukarstod/stodvis-info/natur-och-kultur/landskapselt/Pages/alle.aspx> (2015-02-06)

Länsstyrelsen Skåne (2015) *Skiftesreformer och jordbrukets rationalisering*. Tillgängligt: <http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/historia-utveckling/jordbrukets-landskap/skiftesref-jordbr/Pages/index.aspx> (2015-03-20)

Länsstyrelsen Västra Götaland (2013) *Område av riksintresse för friluftsliv i Västra Götalands län*. [Elektronisk]. Tillgängligt:
<http://www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintresse/oversyn-riksintresse-friluftsliv-befintliga/gota-kanal.pdf> (2015-03-02)

Länsstyrelsen Östra Götaland (2012) *Göta kanal, Natura 2000*. [Elektronisk]. Tillgängligt:
http://www.lansstyrelsen.se/ostergotland/SiteCollectionDocuments/Sv/djur-och-natur/skyddad-natur/natura-2000/bevarandeplaner-kommunvis/Gota%20kanal_SE0230391_bevplan_faststalld_121219.pdf (2015-02-05)

Miljösamverkan Sverige – Länsstyrelserna (2010) *Biotpskydd – bråkigt begrepp*. [Elektronisk]. Tillgänglig:
<http://www.miljosamverkansverige.se/miljosamverkansverige/SiteCollectionDocuments/Projekt%20och%20rapporter/Naturv%C3%A5rd/Biotopskydd/rapport-biotopskydd-brakiga-begrepp.pdf> (2015-03-01)

Mebus., F (red.) (2014) Riksantikvarieämbetet, *Fria eller Fälla - En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Lenanders Grafiska AB, Kalmar. (2015-02-10)

- Naturvårdsverket (2014a) *Allé*. [Elektronisk]. Tillgänglig:
<http://www.naturvardsverket.se/Nerladdningssida/?fileType=pdf&downloadUrl=/upload/stod-i-miljoarbetet/vagledning/skyddade-omraden/biotopskydd/1-alle-20140415.pdf>
 (2015-02-04)
- Naturvårdsverket, (2014b) *Natura 2000*. [Elektronisk]. Tillgängligt:
<http://www.naturvardsverket.se/Stod-i-miljoarbetet/Vagledningar/Vindkraft/Natura-2000-omraden/>
 (2015-02-06)
- Naturvårdsverket(2015)*Områden av riksintresse*. Tillgängligt:
<http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhället/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/Skydd-av-natur/Omraden-av-riksintresse/>
 (2015-03-01)
- Norrköping kommun (2014a). *Akuta riskträd beskärs i Östra och Södra Promenaden*. Tillgänglig: <http://www.norrkoping.se/bo-miljo/stadsmiljo/nyheter/2014/akuta-risktrad-beskars-i/index.xml>
 (2015-02-26)
- Norrköping kommun (2014b).*Promenaderna förnyas*. Tillgänglig:
<http://www.norrkoping.se/bo-miljo/stadsmiljo/promenaderna-i-norrkoping/promenaderna-fornyas/>
 (2015-02-26)
- Norrköping kommun (2015). *Norrköping promenader*. Tillgänglig:
<http://www.norrkoping.se/bo-miljo/stadsmiljo/promenaderna-i-norrkoping/>(2015-02-26)
- Odeliu,M (2014) Stopp för snabbt byte av lindarna. Norrköping tidning. [Elektronisk]
 Tillgängligt: www.nt.se/nyheter/norrkoping/stopp-for-snabbt-byte-av-lindarna-10068255.aspx
 (2015-02-28)
- Odeliu,M (2015) Kommunen väntar med jätteingreppet. Norrköping tidning. [Elektronisk]. Tillgängligt: <http://www.nt.se/nyheter/norrkoping/kommunen-vantar-med-jatteingreppet-10707100.aspx>
 (2015-02-28)
- Olsson, P. Jakobsson, Å (2005) *Alléhandboken*. Lund. Wallin&Dalholm. (2015-02-25)
- Olsson, P. (2008) *Krappertups- Synen på landskap genom tid och rum med fokus på allén*. Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne. [Elektronisk]. Tillgängligt:
http://www.regionmuseet.se/acrobatfiler/R2008_008_Krappertups_alleer.pdf (2015-02-16)
- Olsson, P (2012). *Ömse sidor om vägen: allén och landskapet i Skåne 1700-1900*. Diss. Lund : Lunds universitet. (2015-02-23)
- Olsson, Patrik (2010). *Övedsklosters alléer*. Kristianstad: Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne. [Elektronisk]. Tillgängligt:
<http://www.lansstyrelsen.se/skane/SiteCollectionDocuments/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/Sjober/OvedAlle-screen100702.pdf>
 (2015-02-27)
- Persson, B. (1996). *Vägen till allén*. Stad & Land Nr 137. Alnarp. SLU (2015-02-27)

Person, M. (2013). *Göta kanal Årsredovisning 2013*. [Elektronisk]. Tillgängligt: <http://www.gotakanal.se/Documents/Gotakanal/G%C3%B6ta%20kanalbolags%20%C3%A5rsredovisning%202013.pdf> (2015-02-25)

Statens fastighetsverk (2015). Drottningholms lindalléer slottsträdgård. Tillgängligt: http://www.sfv.se/sv/fastigheter/sverige/stockholms-lan-ab/tradgardar_o_parker/drottningholms_slottspark/undersidor/drottningholms-slottspark-lindalleerna/ (2015-05-27)

Skogssverige (2014) *Avenbok*. Tillgängligt: <http://skogssverige.se/skog/svenska-trad/avenbok> (2015-02-22)

Svenska akademins ordbok (2015) *Alle, Aveny*. Tillgängligt: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> (2015-03-18)

Sveriges Hembygdsförbund(2013) *Blomningsfest, Äppelträdallén blommar, den 26 maj 2013* Tillgänglig: <http://www.hembygd.se/ekero-munso/verksamhet/verksamheten-2013/blomningsfest-appeltradallen-blommar-den-26-maj-2013/> (2015-02-12)

Sveriges Hembygdsförbund(2014) *Asknäs fruktträdsallé*. Tillgänglig: <http://www.hembygd.se/ekero-munso/sevardheter/asknas-frukttradsalle/> (2015-02-12)

Svensk författningssamling 1988:950. (2002) *Kulturmiljölag (1988:950)*. Tillgängligt: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1988950-om-kulturminnen_sfs-1988-950/ (2015-02-11)

Svensk författningssamling 1998:808 (2014) *Miljöbalk (1998:808), 7 kap. Skydd av områden, Biotopskyddsområde*. Tillgängligt: https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Miljobalk-1998808_sfs-1998-808/#K7 (2015-02-22)

Svensk författningssamling 1971:948 (2014) *Väglagen (1971:948)*. Tillgängligt: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Vaglag-1971948_sfs-1971-948/ (2015-02-23)

Trafikverket, SWECO VBB (2006) *Fördjupningsprojekt inom TRAST*. [Elektronisk]. Tillgängligt: http://www.trafikverket.se/PageFiles/56347/gatutyper_en_exempelsamling.pdf (2015-02-13)

Trafikverket (2010) *Trädarter för allé plantering*. [Elektronisk]. Tillgänglig: <http://online4.ineko.se/trafikverket/Product/Detail/44039> (2015-02-17)

Trafikverket(2012) *Övervägande krav för vägar och gators utformning*. [Elektronisk]. Tillgängligt: <http://online4.ineko.se/trafikverket/Product/Category/12282> (2015-02-30)

Turner, T (2005) *Garden History – Philosophy and Design 2000 BC- 2000 AD*. Spon press USA, New York (2015-02-25)

Löfgren-Uppsäll, L. Statens fastighetsverk (2011) *Drottningholm – Barockträdgården och förnyelsen av lindalléerna*. [Broschyr] (2015-02-27)

Den virtuella floran – Sökord: *Ek*. Tillgänglig:
<http://linnaeus.nrm.se/flora/welcome.html> (2015-02-21)

Handbok.alternativ. *Växtförökning*. Tillgängligt:
<http://handbok.alternativ.nu/Odling/Allm%C3%A4nt/V%C3%A4xtf%C3%B6r%C3%B6kning> (2015-07-03)

Videon

PBS(2014), *Secrets of the Dead: The Lost Gardens of Babylon*. [Elektronisk].
Tillgänglig: <https://www.youtube.com/watch?v=W57qyQyeK-M&x-yt-ts=1422411861> (2015-01-28)

Otryckta källor

Daggfeldt, D. Trädmästarna (2000) *Förslag till vård, underhåll och förnyelseplan av Asknäs fruktallé*, Ekerö Kommun. Bilaga 1-3, Bilaga 2 - *Asknäs fruktallé, Status 2000*
Bilaga 3 - *Asknäs allé* västra och östra. (2015-02-12)

Ekerö kommun kommunledningsstaben (2007) Diarienum 99/KS 37. Diarieplanbeteck
331 (2015-02-12)

Ekerö Kommun (2001) Kulturnämnden, Kommunstyrelsens arbetsutskott.

Sammanträdesprotokoll. Au § 184. Dnr 99/Ks37 331. (99/KN18 871) (2015-02-12)

Hellström, S. Vollbrecht, K. Hågebrandt, L (1998) *Promenaden i Norrköpings Kommun - Park och naturkontor* (2015-02-11)

Länsstyrelsen Östra Götalands Län, (1994). *Byggnadsminnesförklaring av norra, östra och södra promenaderna lindalléer*. Norrköpings kommun, Norrköping (2015-02-11)

Stenström, Bo (2013) Rapport. *Träd & Landskap i Norrköping - Förstudie träd förnyelse Promenaderna*. Norrköping. Norrköping tekniska kontoret. 1225016. (2015-03-02)

Roepcke, J. Trädmästarna (2015) Konditionsbesiktning avseende träd i Asknäs fruktallé på Ekerö kyrkväg. Ekerö. Rapport till Sweco Architects AB. Trafikverket (2015-03-08)

Stenström, B (2014) Handlingsplan *Träd & Landskap i Norrköping - Bilaga 2 Detaljerad handlingsplan inför förnyelse av lindar i Östra och Södra promenaden*. Norrköping. Norrköping Tekniska Kontoret. (2015-03-02)

Stenholm, L.- Länsstyrelsen Blekinge (1993) BM-Beslut *Byggnadsminnesförklaring av Augerum gamlaherrgård samt parkanläggning på del av Augerum S:1, och 4:1 i Augerum socken, Karlskrona kommun.* Karlskrona. nr221-3843-89 (2015-03-02)

Löfgren-Uppsäll, L Statesnfastighetsverk (2009a) *AB 302-500 Drottningholmparken, Ekerö Kommun, Stockholm län. PM – Angående förnyelse av lindalléerna i Lustträdgården, Drottningholm, etapp V.* SFV. Beteckning 223-2943/09. (2015-02-27)

Löfgren-Uppsäll, L. Statesnfastighetsverk (2009b) Svar på frågor angående förnyelse av Drottningholmalléer - 2004-01-12, 2004-05-04, 2009-01 till Richard Saxvold. (2015-02-27)

Kartor

Figur 4,7, 12, 16, 19, 22 och 26.
Lantmäteriverket (2000). Gröna kartan [Elektronisk] topografiska kartan skala 1:50 000. Tillgänglig: <https://maps.slu.se/get/> (2015-02-10)

Figur 17
Götakanal detaljkarta [Elektronisk] <http://www.gotakanal.se/sv/Karta/> (2015-02-10)

Bild källor

Figur 1
Omslagsbild, Norrköpings statsbibliotek (2008) Flickr (CC BY NC SA). *Norra Promenaden i Norrköping - A5055776.* Tillgängligt: https://www.flickr.com/photos/gamle_swartzen/2959085456/ (2015-03-06)
Ändring av bild - Modifierat storlek.

Figur 2
Heron,S (2015) Flickr (CC BY NC SA) *Eastern Screech-Owl.* Tillgänglig: <https://www.flickr.com/photos/scottheron/16747649375/in/pool-treehuggerdotcom> (2015-03-09)

Figur 3
Ravanshad, L (2015) (2015-05-27)

Figur 5
Swedish National Heritage Board (2015) Flickr (CC BY NC SA) *Asknäs,* Tillgängligt: https://www.flickr.com/photos/swedish_heritage_board/4119026319/in/photo-list- (2015-03-06)

Figur 6
Bengtsson, K. Asknäs fruktallé ca 2014. Mail. (2015-02-11)

Figur 8-11
Willman.S. (2011) Länsstyrelsen Blekinge. Åtgärder för hotade arter Länsstyrelsen Blekinge. Mail. (2015-02-27 till 2015-03-03)

Figur 13-15

Wester, H (2015) Drottningholm lindar 1998-2015. *Slottsträdgårdmästaren* . [Blogg] 18 januari 2015. Tillgängligt: <http://gardener.blogg.se/2015/january/drottningholms-lindar-1998-2015-3.html> (2015-02-17)

Figur 18

Mail Emanuel Sjöberg . Göta Kanal allé. Mail (2015-01-29)

Figur 20-21

Kvarnbyn (2015) *Björkalléforeningen*. Tillgängligt: <http://www.kvarnbyn.com/bjorkalleforeningen.php> (2015-02-23)

Figur 23

Hammarqvist,S (2015) Norrköpings stadsmuseum. Mail (2015-03-09)

Figur 24

Norrköpings statsbibliotek (2007) Flickr (CC BY NC SA). *Norra Promenaden i Norrköping - A5055776*.

Tillgängligt:https://www.flickr.com/photos/gamle_swartzen/486070260/ (2015-03-06)
Ändring av bild - Modifierat storlek.

Figur 25

Norrköpings statsbibliotek (2008) Flickr (CC BY NC SA). *Norra Promenaden i Norrköping - A5055776*. Tillgängligt:

https://www.flickr.com/photos/gamle_swartzen/2959085456/ (2015-03-06)
Ändring av bild - Modifierat storlek.

Figur 27 & 31

Hagg,S (2013) Alléer vid Öved. *Välkommen till Vressel* [Blogg] 4 marsi 2015.

Tillgängligt: <http://www.vressel.se/natur/blandat/alleer/index.html> (2015-02-17)

Figur 28, 29,30

Ravanshad, L (2015) (2015-05-27)